

**YABANCILAŞMA VE TEKNOLOJİ**

**Serkan ÖZKAN**

**925520**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ  
SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ**

**MALATYA - 1996**

## ÖNSÖZ

Yabancılaşma ve teknoloji adıyla ele aldığımız bu çalışma tamamıyla teorik izahatlar çerçevesinde ele alınmıştır. Teorik olarak ele aldığımız bu çalışmamızı yaparken yabancılaşma ve teknoloji arasında bir ilişki kurmaya çalışıldı.

Bu çalışma oluşurken, özellikle yabancılaşma adı altında fazla kaynağın olmayışı ve yabancılaşma kavramının düşünürler tarafından farklı yönlerden ele alınması bizim genel bir çalışma yapmamızı engelledi. Yararlanılan kaynaklar İl Halk Kütüphanesi ve İnönü Üniversitesi genel kütüphanesinden temin edilmiştir.

Yabancılaşma kavramı düşünürler tarafından çeşitli yönleri ile farklı farklı ele alınmıştır. Yabancılaşma alanında değişik isimlerle de olsa çok çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Günümüz toplumlarında teknolojinin de gelişmesiyle insanlar arası ilişkilerin anlamı ve boyutu değişmiştir, bu da yabancılaşmaya ve toplumdaki uzaklaşmaya neden olmuştur.

Yapılan çalışmada herhangi bir şekilde reçete sunmaktansa olayları objektif bir yaklaşımla izaha çalışıldı.

Tezin son aşamasına gelinceye kadar yardımlarını  
esirgemeyen tez danışmanı hocam Yrd.Doç.Dr. Osman KONUK ve  
araştırma görevlisi Rıza SAM'a teşekkür ederim. Ayrıca  
çalışmamızda bana maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen  
arkadaşlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Serkan ÖZKAN

HAZİRAN - 1996

## İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO
ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	III
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM .....	2
1.1. ANOMİ VE YABANCILAŞMA .....	2
1.2. YABANCILAŞMA KAVRAMININ TARİHÇESİ.....	9
1.3. 18 YY. VE 19 YY. DÜŞÜNÜRLERİNE GÖRE YABANCILAŞMA .....	12
II. BÖLÜM .....	14
YABANCILAŞMA TEORİLERİ .....	14
2.1. DURKHEİM VE YABANCILAŞMA .....	14
2.2. HEGEL'DE YABANCILAŞMA .....	16
2.3. ROBERT K.MERTON'UN ANOMİ KURAMI .....	18
2.4. MARX'A GÖRE YABANCILAŞMA KAVRAMI VE TÜRLERİ .....	23
2.5. FEUERBACH VE YABANCILAŞMA .....	26
2.6. MELVIN SEEMAN'DA YABANCILAŞMA .....	28
2.7. E.FROMM'DA YABANCILAŞMA .....	29
III. BÖLÜM .....	32
YABANCILAŞMA VE TOPLUMSAL KURUMLAR.....	32
3.1. SİYASET VE YABANCILAŞMA.....	32
3.2. AİLE VE YABANCILAŞMA.....	36
3.2.1. AİLE DIŞI İLİŞKİLER.....	40
3.2.2. AİLE İÇİ İLİŞKİLER .....	42
3.3. İŞ BÖLÜMÜ, UZMANLAŞMA VE YABANCILAŞMA.....	44
IV. BÖLÜM.....	50
TEKNOLOJİ VE YABANCILAŞMA .....	50
4.1. SANAYİ DEVRİMİNE GEÇİŞ VE SANAYİ SONRASI TOPLUMLARDA YABANCILAŞMA .....	50
4.2. SANAYİ DEVRİMİNİN OLUŞUMU .....	59
4.3. SANAYİ DEVRİMİNİN İLK DÖNEMLERİNDEKİ TOPLUMLARDA YABANCILAŞMA;62	
4.4. SANAYİ ÖTESİ TOPLUMLARDA YABANCILAŞMA.....	64
4.5. TEKNOLOJİK YENİLİKLER VE YABANCILAŞMA.....	67
4.6. İŞÇİ VE İŞ YABANCILAŞMASI.....	71
4.7. İNSANIN KENDİ KENDİNE YABANCILAŞMASI VE TOPLUMSAL BOYUTU (AKİL SAĞLIĞI).....	77
SONUÇ .....	81
BİBLİYOGRAFYA.....	85

## GİRİŞ

Yabancılaşma ve teknoloji adı altına ele aldığımız çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde anomî kavramından yabancılaşma kavramına geçiş ve 18. yy. ile 19. yy. düşünürlerinin yabancılaşma görüşlerine yer verildi. Ayrıca, bu bölümde anomî ve yabancılaşma arasındaki fark ortaya konmaya çalışıldı.

İkinci bölümde yabancılaşma teorileri, ilgili olarak düşünürlerin görüşlerine ve özellikle farklı yaklaşımlara yer verildi. Ayrıca bu bölümde yabancılaşma kavramının ilk doğuşundaki anlamına ve günümüzdeki anlamı ile arasındaki farklılık, konuya farklı yaklaşımlar açısından bakınlara görede değerlendirilmeye çalışıldı.

Üçüncü bölümde yabancılaşma ve toplumsal kurumlar arasındaki ilişki ve bu kurumların yabancılaşma üzerindeki etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde yabancılaşma ve teknoloji ilişkisi gözönünde tutularak, sanayi devrimine geçiş ve sanayi devrimi sonu toplumlardaki yabancılaşma ve teknoloji nasıl bir hal almıştır? Sorusu üzerinde durulmuştur.

## I. BÖLÜM

### 1.1. ANOMİ VE YABANCILAŞMA

Onaltıncı yüzyılın sonu ile onyedinci yüzyılın başlarında yaşamış bir İngiliz tarihçisi olan William Lambarde'ı ve deyimi kullanmaksızın anomiden sözeden Habbes'u bir yana bırakırsak, anomi kavramının, Durkheim ile doğduğunu kolaylıkla öne sürebiliriz. Ancak anomi kavramı, Durkheim'da bile tek anlamda kullanılmıyor. Daha sonraları bu kavramı ele alan Amerikan sosyoloji ekolünde kavram çok farklı anlamlarda kullanılmaya başlanıyor.<sup>1</sup>

Anomi kavramını çok farklı anlamlarda kullanan istisnasız tüm sosyal bilimcilerin bu farkların bilincinde değıllermişçesine ve sanki aralarında söz birliğı etmişçesine Durkheim'a atıf yaptıklarını, en azından adını andıklarını görüyoruz.<sup>2</sup>

Anominin yarattığı toplumsal durum, en azından belirli bir sınırı aşınca bizzat anomi deyiminden de anlaşılacağı üzere anormal olmaktır. "Sınırsız arzular tanımları gereğı doymak bilmezler ve bu doymazlığın marazi bir gösterge

---

<sup>1</sup>TOLAN, Barlas, Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma, A.İ.T.İ.A. Yayınları, Ankara, 1981, s.9

<sup>2</sup>TOLAN, Barlas, a.g.e., s.9-10

olarak değerlendirilmesi sebepsiz değildir." "Bununla birlikte bu büyük sarsıntı ortamı istisnaidir; Bu ortam, sadece toplum hastalıklı bir bunalım geçirdiği zamanlarda oluşur. Normal olarak, bireylerin büyük bir çoğunluğu kollektif düzenin adil olduğu kanısındadır Demek ki bir topluma normal denilebilmesi için, kuralların yeterli bir kesinlikle görevlerini yerine getirebilmesi gerekmektedir.<sup>3</sup>

Merton sosyal değişmeyi\* anomi kavramı ile açıklamaya çalışır. anomi, Durkheim'e göre bir toplumda veya grupta "bireyin (moralinin temeli olan) sosyal birlik duygusunun yok olduğu ya da çok büyük ölçüde zedelendiği bir zihin hali" olarak tanımlar. Merton ise şöyle bir tanım yapar; Kişinin çevresi sosyal yapı belli bir toplum ya da grup üyelerinin ortak davranışlarını yöneten örgütlenmiş bir seri normatif değerlerdir. Sosyal yapı ise, bir toplumun ya da grubun üyelerinin çeşitli şekillerde içinde buldukları örgütlenmiş bir seri sosyal ilişkilerdir.<sup>4</sup> Diğer bir deyişle kültürel yapı herhangi bir toplumda yapıyı oluşturan unsurların nasıl olması gerektiğini bize

---

3 TOLAN, Barlas, a.g.e., s.45

4 KONGAR, Emre; Toplumsal Değişme "Türkiye Gerçeği", İstanbul, 1991, s.154

gösterir. Sosyal yapı ise sözkonusu unsurların nasıl olduğunu ortaya koyar.<sup>5</sup>

Durkheim'de kuralsızlık işbölümünün doğal yönünden saptığı ve dayanışmadan uzaklaştığı vakit ortaya çıkmaktadır. Toplumsal normların, kuralların yittiği duruma, başka bir deyişle kuralsızlığa ilişkin olarak Durkheim'in ele aldığı sorunlar çoğu kez Marx'ın yabancılaşma konusunda ele aldığı sorunların aynısı olmakla birlikte bu sorunların önemlilik derecesini vurgulamasında büyük farklılıklar vardır. Üstelik Durkheim'in bu sorunlara getirdiği çözüm önerileri de bütünüyle Marx'ınkilerden farklı ve hatta bunlara terstir.<sup>6</sup>

Genel olarak belirli bir toplumda geçerli olan kurallar, bireysel tutkuları cinsel alanda sınırlayıp ekonomik alanda sınırlamayabilir. Konjügal anomi, pekala ekonomik olmaksızın ortaya çıkmış olabilir; doğal olarak bunun aksi de geçerlidir. Hatta her iki anomi tipi birlikte bulunabilir.<sup>7</sup>

---

<sup>5</sup> ERKAL, Mustafa; Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme, Mayaş Yayınları, Ankara, 1984, s.58

<sup>6</sup> KIZILTAN, Güven Savaş; Çağımızda Yabancılaşma Sorunu, Metis Yayınları, İstanbul, 1986, s.28

<sup>7</sup> TOLAN, Barlas, a.g.e., s.45-46

Tam ve kesin anlamıyla anomi, yeterli ölçüde kuralın bulunmadığı bir ortamdır; diğer bir patolojik durum ise gereğinden fazla kuralın varolduğu ya da kuralların gereğinden fazla güç ve yetkeye sahip olduğu bütün ortamlar için sözkonusu olmaktadır.<sup>8</sup>

Parsons anominin analitik özelliklerini belirtirken, bireyin toplumsal yapıya uyum sağlayamamasını vurguluyor. Gerçekten de anomi, bireyin kurumsal modeller ile bütünleşememesi olarak anlaşılabilir. Böylece aynı zamanda hem bireyin kişilik yapısındaki denge ve sürekliliği bozmuş oluyor; hem de toplumsal sistemin düzenli çalışmasını tehlikeye düşürüyor. Bu uyum güçlüğü, yine psikolojik düzeyde beliren, fakat fevkalade genel olmaları nedeniyle dikkate alınabilecek başlıca dört göstergesi bulunmaktadır.

- 1) Hedeflerin belirlenmemiş olması,
- 2) Davranış ölçütlerinin belirsiz ve kararsız niteliği,
- 3) Çatışma beklentilerinin varlığı,
- 4) Açık bir biçimde ortaya konmuş somut simgelerin kullanılmaması.

---

<sup>8</sup>TOLAN, Barlas, a.g.e., s.47

Demekki birey bir bakıma kendisine yol gösterecek hedeflerden, yani seçimlerine temel olacak değerlerden yoksun bulunmaktadır.<sup>9</sup>

Bu durumda Parsons'ın genel bakış açısı açık ve meşru bir biçimde belirtilmiş oluyor; ancak anomiyeye atfedilen bu dört özelliğin tam ve kesin anlamı açıklıkla algılanamıyor.<sup>10</sup>

İnsan organizmasının ilk gelişiminde dört önemli kaygı durumunun varlığı dikkati çekmektedir. Bunlar, çocukla sürekli olarak birlikte bulunması gereken kimselerin yokluğu, sevgi ve şefkat eksikliği, kendisine bakan kimselerin sınırlı bir güce sahip olduklarının çocuk tarafından algılanması ve çocukla ilgilenenlerin onu zaman zaman terk etmeleridir. Bu durumlarla karşılaşan çocuk, ayrılma kaygı ve korkusunu getirmesi nedeniyle aynı tepkilerde bulunmaya başlar. De Grazia'ya göre anomi burada yalnız kalma korkusu ile nitelenmekte ve kişinin içinde yaşadığı toplumdaki koptuğu ve anlamsızlığa sürüklendiği duygusu ile bütünleşmektedir. Bu korkuda topluma ortak inanç ve değerlerin yıkılışı olarak yansımaktadır.<sup>11</sup>

---

<sup>9</sup> TOLAN, Barlas, a.g.e., s.92-93

<sup>10</sup> TOLAN, Barlas, a.g.e., s.93

<sup>11</sup> TOLAN, Barlas, a.g.e., s.105

Hızlı toplumsal dönüşüm dönemlerinde değerler sistemi ve normatif yapının toplumsal yapı ile ilişki ve uyumunun bozulması ve toplumu oluşturan bireylerin davranış, düşünce ve eylemleri üzerindeki belirleyici ve yönlendirici niteliğinin yitirilmesi halidir. Anomi kavramı böyle bir çerçevede içerisinde ele alındığında, tekil bireyin davranış ve yönelimlerinden ötede, toplumsal yapının bir yanının bireyler üzerindeki etkisi de göz önüne alınmış olur.<sup>12</sup>

Yabancılaşma; umumiyetle ferdin; sosyal hayatının belli bir kısmına veya tamamına karşı huzursuzluk duyması halidir. Sosyo-psikolojik bir ruh halini anlatır.<sup>13</sup>

Yabancılaşma kavramı, tedrici bir değişimin bir eseri olarak karşımıza çıkmaz. Yabancılaşma keskin bir başkalaşmanın adıdır. Kişi eğer geçmişe ait kültürel birikimden habersiz olur, hayata ait yorum ve kavramlarını rüzgarın yönüne göre kazanırsa, yabancılaşmanın müsait zeminine düşmüş demektir. Şüphesiz yabancılaşmayı doğuran kültürel, iktisadi, sosyolojik bir çok sebep vardır.<sup>14</sup>

Yabancılaşma kavramı üzerinde belirtilmiş olan düşünceler tekrar düşünüldüğünde, bu kavramın ne kadar

---

<sup>12</sup>TOLAN, Barlas, a.g.e., s.171

<sup>13</sup>SEZAL, İhsan; Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar Agaç Yayıncılık, Ankara, 1991, s.134

<sup>14</sup>BOSTANCI, Naci; Kültür ve Değişme; Hamle Yayıncılık, İstanbul, 1990, s.103

geniş bir kapsama sahip olduğu görülüyor. felsefi-dinsel bir kökenden geldiği daha önce vurgulanan ve marksizmdeki öneminin yanı sıra, sosyoloji ve hatta modern sosyal psikolojinin de ampirik bir kategorisi durumuna gelmiştir. Bu durum, kavramın anlam ve kullanılışında açık bir belirsizliğe yol açmıştır, zira filozof ve bilim adamlarının çoğu kavramı kendi düşüncelerine göre yorumlayıp kavramın kökenindeki anlamına kendi düşüncelerini de katmışlardır. Öte yandan, yabancılaşma ve bu kavrama yakın sayılabilir diğer kavramlar, özellikle marksistlerin kullandığı şeyleşme ve fetişizm ile genel sosyolojideki anomi kavramları arasındaki ayrımında her zaman açık olmaması bu karışıklığı ve belirsizliği daha da arttırmaktadır.<sup>15</sup>

Yabancılaşmayı "İnsanın emeği tarafından yaratılan şeyin aynı insana, kendisini köleleştiren yabancı bir öz olarak geri dönme süreci" olarak tanımladığımızda, Marx'ın yazılarındaki anlamdan fazla uzaklaşmamış olunacağı düşünülebilir. Bu tanımın avantajı, bu süreç içerisinde çeşitli evrelerin varlığını vurgulamasıdır; bu evrelerden yalnızca üçüncüsü olan köleleşme yabancılaşma olayını

---

<sup>15</sup> TOLAN, Barlas, a.g.e., s.178

tanımlar; diğerleri yani nesneleşme ve dışsallaşma, yabancılaşma olayının ön koşullarını oluştururlar.<sup>16</sup>

Genel anlamda anomi, normatif sistemin zayıflaması, gücünü ve geçerliliğini belirli ölçülerde yitirmesi olarak tanımlanabilir. Buna karşılık pek çok sosyoloğ, toplumsal kurallara aşırı bir biçimde uymayı, modern toplumdaki yabancılaşmanın başlıca reklamlar, moda ve kitle haberleşme araçlarının güdümündeki kamu oyu, bireye gerçek seçeneklerin bulunmadığı çok küçük bir bağımsız ve özerk olan bırakmış, yaşam biçimini ve davranışlarını doğrudan belirlemeye başlamıştır.<sup>17</sup>

## **1.2. YABANCILAŞMA KAVRAMININ TARİHÇESİ**

### **1. Yabancılaşma Kavramına Yeniden Dönüşümün Nedenleri**

Yabancılaşma kavramı 20. yy.da yeniden enine, boyuna incelenmeye başlanmıştır. Bu incelenme ve yeniden dönüş iki temle nedenle açıklanabilir.

Batılı kapitalist ülkelerde teknolojik gelişmenin ve buna bağlı olarak gelişen rasyonalite-produktivizm ideolojisinin yol açtığı yeni üretim örgütlenmesi ve bunun sonucunda toplumsal düzeydeki örgütlenme ve düzenlemeler, insanları kurulu düzenin bir dişlisi biçimine indirgenmiş

<sup>16</sup>TOLAN, Barlas, a.g.e., s.179

<sup>17</sup>TOLAN, Barlas, a.g.e., s.195

bulunmaktadır. Bunun sonucu insani etkinliklerini kendi dışındaki güçlerin yönlendirmesine ve denetimine terk etmek zorunda kalan bireyler, giderek yalnızlaşmakta ve tüm özgürlükleri ve demokratik görünümüne karşın yığınların içinde yalnız kalmaktadır. Kapitalist toplumun pazar ekonomisinde nesnelere yanısıra ilişkilerin, yaratıcılığın ve hatta sevginin dostluğun bile şeyleşmesi, insanları bu yapıya tepki duymaya ve onu ehlileştirip insanlaştırmaya yöneltmektedir.<sup>18</sup>

1917 sonrası Sovyet toplumunda dünyada ilk kez Marksist kuram ışığında bir toplumsal dönüşüm, bir devrim gerçekleştirilirken, kapitalizmin neden olduğu bu bunalımların ve bozuklukların aşılacağı umut edilmiştir.<sup>19</sup>

E.Fromm yabancılaşmadan bahsederken "Putu tapmanın, tanrıya putmuşçasına tapmanın bir kişiyi taparcasına sevmenin devlete yada bir siyasal öndere tapmanın, akıl dışı tutkuların dışlaştırılmış biçimlerine tapmanın" tümünde ortak olan şey yabancılaşma sürecidir. Ona göre bunların hepsinde insan kendini, kendi güçlerini, kendi zenginliğini etkin yaratıcı olarak değilde dışındaki

---

<sup>18</sup> TOLAN, Barlas, a.g.e., s.156

<sup>19</sup> TOLAN, Barlas, a.g.e., s.157

güçlere bağlı canlı özünü bu güçlere yansıtmiş yoksunlaşmış bir "nesne" olarak algılar.<sup>20</sup>

Bütün bunlarda yabancılaşma kavramına yeniden dönüşün nedenidir diyebiliriz.

## 2. Yabancılaşma Düşüncesinin Doğuşu

Nesnel evrene emeğin gücüyle sahip çıkan gerçek insanı algılamak, ancak prodüktivite ideolojisinin yadsınması düşüncesi olan yabancılaşmayı anlamakla mümkündür. Marx'a göre insanlık tarihi, insan varlığının giderek gelişmesi, ama aynı zamanda giderek yabancılaşması anlamına gelmektedir. Marx ve izindekilerin düşüncesine göre, insan ancak Sosyalizm sayesinde yabancılaşmadan kurtulmuş özüne dönmüş ve kendisini bulmuş olacaktır. Marx için yabancılaşma insanın çevresine sahip olamamasından ziyade çevrenin, doğanın diğer insanların ve hatta bizzat kendisinin öz varlığına yabancı kalmaları demektir.<sup>21</sup>

Bunlar kendisi tarafından yaratılmış olsalar bile, onun üstünde ve ona karşı olan nesnelere dir. Yabancılaşmış insan dış dünyayı ve kendi varlığını, nesnesinden farklılaşmış özne gibi pasif olarak seyretmekle yetinir.<sup>22</sup>

---

<sup>20</sup> FROMM, Eric; Sağlıklı Toplum (Çev. Y.Salman, Z.Tanrısever), İstanbul, 1982, s.138-139

<sup>21</sup> TOLAN, Barlas, a.g.e., s.158

<sup>22</sup> TOLAN, Barlas, a.g.e., s.158

Yabancılaşma kavramının doğuşunda önemli rolü olan Hegel'de felsefesini "mutlak ruh'un yabancılaşması üzerine kurulmuştur. Bu felsefe mutlak ruh'un sürekli hareket içinde kendisini gerçekleştirmesi sürecinde ifadesini bulmaktadır. Diyalektik süreç için "mutlak ruh"un hareketli bir "yabancılaşma ve yabancılaşmadan kurtulma" hareketidir. Bu süreci Hegel felsefesinde en veciz olarak "mutlak ruh"un bir görüntüsüdür."<sup>23</sup> şeklinde özetleyebiliriz.

### 1.3. 18 YY. VE 19 YY. DÜŞÜNÜRLERİNE GÖRE YABANCILAŞMA

18 ve 19 yy. düşünürleri yaşadıkları çağın katı, boş, amaçsız ve ruhsuz bir çağ olmasından yakınıyorlardı. Spinoza, Goetha, Shiller, Fichte, Feverbach, Hegel, Marx ile Kierkegard' dan bu yana varoluşçular hep aynı temayı vurgulamışlardır. "Çağımızda hakikatin coşkusu, coşkularında hakikati yok" diyen Marx veya varoluşçu düşünceyi "Endüstriyel toplumda insanın insana özgü niteliklerini yitirmesine karşı yüzyılı aşkın bir süredir süre gelen bir isyan" olarak betimleyen bir başka düşünür, hep aynı noktada birleşiyorlar. Günümüzde yabancılaşma kavramı ise dinsel dilde günah olarak nitelenen bir olgunun laik dildeki eş anlamı oluyor; yani bir yanda kendi içinde

---

<sup>23</sup> FROM, Eric; a.g.e., s.162

tanrının varlığını reddetme, öbür yanda da kendi varlığını reddetme gerçeği ile karşı karşıyayız.<sup>24</sup>

Yabancılaşma kavramını ilk olarak belirginleştiren Hegel olmuştur. Ona göre insanlık tarihi aynı zamanda insanoğlunun yabancılaşmasının tarihidir. Hegel'de olduğu gibi Marx'ta da yabancılaşma kavramı, insan varlığının ve özünün ayrımı, insanın somut varlığının özüne yabancılaşmış olduğu düşüncesi üzerine inşa edilmiştir. Başka bir deyişle insanoğlu gerçekte hayalin de oluşturduğu varlık değildir. Ama olmaya muktedir olduğu varlık olmak zorundadır.<sup>25</sup>

---

<sup>24</sup> TOLAN, Barlas, a.g.e., s.185

<sup>25</sup> TOLAN, Barlas, a.g.e., s.186

## II. BÖLÜM

### YABANCILAŞMA TEORİLERİ

#### 2.1. DURKHEİM ve YABANCILAŞMA

Durkheim'e göre uzmanlaşma kuralsızlık kaynağı olabilecektir. Bilim adamları ve uzmanlıklarına ilişkin olarak düşünürümüz, bilimsel çalışmada uzmanlaşma oluştuğu ölçüde bilim adamının giderek yalnızca bir bilim dalına değil de özgül bir sorunlar serisine kapılıp kalma tehlikesinin ortaya çıktığını ifade etmektedir. Böylelikle daha genel toplum sorumlularından uzaklaşan bilim adamı kendi öz etkinliğinin anlamını yitirmektedir. Kuralsızlığın bir kaynağı olarak endüstriyel toplumun eleştirisi işçilerin çalışmaları konusunda daha açık seçik ortaya çıkmaktadır. Ya da çalışanlarla tüm toplumun örgütlenmesi arasındaki ayrılık, bölünmüşlük durumundan ve dolayısıyla bu durumun çalışanları çalışmalarının anlamını kavrama olanağından uzaklaştırdığından söz etmektedir. Pazar genişlediği ölçüde etkisi patronlarla işçiler arasındaki ilintiyi değiştirmek biçiminde oluşan, büyük endüstri ortaya çıkar. Makinanın çalışması insanınkinin yerini alır. İşçi sıkı bir örnek biçiminde zorlanır. Tüm gün boyu ailesinden kopartılır.

Kendisinin alıştırandan giderek daha da koparak yaşar vb. Durkheim, toplumun "kost"lara yada "sınıf"lara bölünmesi sonucu ortaya çıkan iş bölümünü de ele almaktadır. Bu anlamda toplumun sınıflara bölünmesi çoğunlukla çekişmelerin kaynağı olmaktadır. Geleneğin ya da yasanın kendilerine yasaklanan işlevleri amalanmaya başlarlar ve bu işlevleri yerine getirenleri yerlerinden etmeye çalışırlar. Bunda da işin bölünmesi biçiminden ileri gelen iç savaşlar kaynağını bulur.<sup>26</sup>

İntihar'da Toplumsal işbölümündeki bakış açısından ayrılarak Marx'tan farklılıkları daha da belirgenleşir. Burada sorun düzen sorunudur. Kuralsızlıktan ileri gelen intihar konusunda Durkheim'in temel düşüncesi, intihar'ın kurulu düzeni rahatsız edecek, karıştıracak yeni bir olay yüzünden gerçekleşebileceği noktasındadır. Ona göre, yalnızca aşırı ekonomik darlık, sıkıntı dönemleri değil, aşırı refah dönemleri de rahatsızlıkları kışkırttıklarından intiharlarda artışa neden olmaktadır. "Endüstriyel ya da mali bunalımlar intiharları arttırıyorsa bunun nedeni yalnızca insanları yoksullaştırmaları değildir. Çünkü refahtaki bunalımlarda aynı sonucu yaratırlar. Yüksek

---

<sup>26</sup> ESİN, Pars; İş Bölümü., Yabancılaşma ve Sosyal Politika, Payel, İstanbul, s.100

düzejde zenginliği ve genel yaşamda yükselmeyi doğursa bile her denge bozulması insanları iradi ölüme iter.

Böylelikle Durkheim'in dikkati, çalışan insani çalışma nedeniyle insanlıktan uzaklaşması sorunundan, kökenlerini toplumda bulan moral bağların yok olmasına kayar. Böylece incelenen olay dinle, zenginlikle, iş hayatında gerçekleştirilmemiş beklentilerle, sivil konumla ilişkilendirilmiştir.<sup>27</sup>

## **2.2. HEGEL'DE YABANCILAşMA**

Hegel'in felsefesi bir sistem olarak olgunluk ve büyüklüğü yönünden -Spinoza'nın sistemi yanında- bütün felsefe, felsefe tarihinin en son büyük sistemidir. Çünkü realist-pozitivist bir akım karşısında Hegel felsefesi yıkıldıktan sonra onunki gibi büyük bir sistem kurma denemesine artık girişilmemiştir. Hegel'in felsefesi, Kant'tan sonra rasyonalizm'in de en yüksek doruğudur. Nasıl Ficht'de "ben" sırf kendisine bakmakla hem kendisini hem de "ben olmayanı" kavrıyorsa, Hegel'de de "asıl gerçeğe" spekülatif olarak, yani deneye hiç başvurmadan, salt düşünmenin sınırları içinde kalarak varılmağa çalışılır. Çünkü, Hegel'e göre, felsefe objelerin düşünce ile

---

<sup>27</sup> Esin, Pars, a.g.e., s.101-102

görülmesidir. Düşünme bunu başarabilir. Çünkü, objenin kendisi de suje gibi rasyoneldir. Suje ve obje aynı aklın başka başka olan şekillendirmelidir.<sup>28</sup>

Hegel'in yabancılaşıma teorisi; Hegel'in felsefesi, "mutlak ruh"un yabancılaşması üzerine kurulmuştur. Bu felsefe "mutlak ruh"un sürekli hareket içinde kendisini gerçekleştirme sürecinde ifadesini bulmaktadır. Diyalektik süreç içinde "mutlak ruh"un hareketli bir "yabancılaşıma ve yabancılaşımadan kurtulma" hareketidir. Bu süreci şöyle özetleyebiliriz. Hegel felsefesinde doğa "mutlak ruh"un bir görüntüsüdür.

"Mutlak ruh"un kendine yabancılaşmasıyla ya da kendini dışsallaştırması sonucunda ortaya çıkmaktadır ve "bilinen nesne" durumundadır. Ruhun kendisini dışsallaştırma sürecinde ortaya çıkan ikinci bölüm ise "bilinen özne" yani insandır. "Mutlak ruh" sınırsız, evrensel ve bitimsizdir. İnsan ise sınırlı ve bitimli olduğu kadar "zaman ve mekan içi"dir. "Mutlak ruh" bu sınırlı insanlığın "sınırlılıklarının aşıldığı, insanlığın evrensel özü"dür.<sup>29</sup>

Netice olarak Hegel'ci yabancılaşıma anlayışında yabancılaşıma doğal bir olgudur. Doğan insan ve toplum

---

<sup>28</sup> Gökberk, Macit; Felsefe Tarihi Remzi Kitabevi. İstanbul, 1985, s.436

<sup>29</sup> TOLAN, Barlas, Toplumun Bilimine Giriş, Ankara, 1985, s.298

varoldukça, yabancılaşmada var olacaktır. Yabancılaşma "Mutlak Ruh"un kendisini dışsallaştırması sürecindeki bir oluşunun ifadesi olarak zorunludur ve gene "mutlak ruh" tarafından kendisine dönme sürecinde aşılacaktır.<sup>30</sup>

### 2.3. ROBERT K.MERTON'UN ANOMİ KURAMI

Merton sosyal değişmeyi anomi kavramı ile açıklamaya çalışır. Anomi Durkheim'e göre bir toplumda veya grupta meydana gelen kuralsızlıktır. Maclver aynı kavramı "bireyin (moralinin temeli olan) sosyal birlik duygusunun yok olduğu ya da çok büyük ölçüde zedelendiği bir zihin hali olarak tanımlar. Merton ise şöyle bir tanım yapar; Kişinin çevresi sosyal yapı ve kültürel yapı ikili bir özelliği taşır. Kültürel yapı belli bir toplum yada grup üyelerinin ortak davranışlarını yöneten örgütlenmiş bir seri normatif değerlerdir. Sosyal yapı bir toplumun ya da grubun üyelerinin çeşitli şekillerde içinde buldukları örgütlenmiş bir seri sosyal ilişkilerdir.<sup>31</sup> Diğer bir deyişle kültürel yapı herhangi bir toplumda yapıyı oluşturan unsurların nasıl olduğunu ortaya koyar.<sup>32</sup>

<sup>30</sup> TOLAN, Barlas, a.g.e., s.299

<sup>31</sup> KONGAR, Emre; Toplumsal Değişme, "Türkiye Gerçeği", İstanbul, 1991, s.154

<sup>32</sup> ERKAL, Mustafa; Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme, Mayaş Yayınları, Ankara, 1984, s.58

Anomi özellikle kültürel norm ve amaçlar ile bir grup üyelerinin bu norm ve amaçlara uygun davranışlar yapmalarını sağlayan ve sosyal yapı tarafından saptanan kapasiteleri arasında kopma olduğu zaman ortaya çıkan kültürel yapının yıkılması durumudur.<sup>33</sup> Bir başka deyişle olan ve olması gereken arasındaki fark büyüdüğü zaman ortaya çıkan uyumsuzluk gerilimler yaratır. Bu gerilimler toplumun sosyal bütünleşme kanallarında tıkanıklığın varolduğunu gösterir. Böyle bir yapı çeşitli sosyal hastalıkları da ortaya çıkarır. Sosyal hastalıklar arasında ferdin çevresini tahribe yönelmesi, artan cinayetler ve boşanma oranı, dil ve aile gibi müesseselerin tahrip olması, uyuşturucu ve alkol alışkanlığının çoğalması, nemalazımcılığın artması, dayanışma ve beşeri ilişkilerin zayıflaması, ferdin toplumda yalnızlaşması, intiharların çoğalması, maddi tatmine rağmen manevi tatminsizliklerin görülmesi, kaderde, tasada ve kıvançta bir olma duygusunun zayıflaması belirtilebilir. Bütün bunlar toplumun sosyal yapısını ve bu yapıyı oluşturan unsurları çözülme eğilimine sokar.<sup>34</sup>

---

<sup>33</sup> KONGAR, Emre; a.g.e., s.154

<sup>34</sup> ERKAL, Mustafa; a.g.e.,s.58

Merton anomi dediği sosyal evre ile kültürel evre arasındaki uyumsuzluk halini basit ve Şiddetli olarak ikiye bölmektedir. Basit anomi bir grup ya da toplumdaki değer çatışmalarından doğan huzursuzluk durumudur. Bu durumun sonunda, bir rahatsızlık ve gruptan kopma duygusu belirebilir. Şiddetli anomi ise bir grup ya da toplumdaki değer sisteminin rmesi ve üzülmesi demektir. Bunun sonunda çok daha Şiddetli huzursuzluk doğar.<sup>35</sup>

Merton'a göre anomi göstergeleri Őyledir.

1.Toplum liderlerinin kişi ihtiyaçlarına karşi ilgisizlikleri hakkında bir algı,

2.Temel olarak düzensiz ve kuralsız görülen bir toplumda çok az Şeyin başarılabilceği algısı,

3.Hayatin amaçlarının gerçekleştirilmek yerine git gide gerilediği konusunda bir algı,

4.Bir boşluk ve hiçlik duygusu,

5.İnsanın sosyal ve psikolojik destek için kişi sel ilişkilerine gvenemeyeceği konusunda bir inanç.

Bu göstergeler ortaya çıktığı zaman, Merton'a göre bir toplumda zlme ve rahatsızlıklar başlamış olur.<sup>36</sup>

---

<sup>35</sup> KONGAR, Emre; a.g.e., s.155

<sup>36</sup> KONGAR, Emre, a.g.e., s.155

Merton insanların sapmasına kuvvetli baskının sebep olacağını belirtir. Bu baskıda fonksiyonel farklılaşmadan ortaya çıkar. Merton'a göre bu sürecin kaynağı vasıtalar ve hedefler arasındaki itilaftır. İnsanlar onlara tesir eden cemiyetin hedeflerini istemekte daima aynı tarzda hareket ederler. Bu hedefleri başarmak için meşru olarak ifade edilmiş sosyal vasıtalara birbirinden farklı yollara başvururlar. Cemiyetteki bir çok insan sosyal olarak meşru isteklerini şiddetli asabiyetinin tesiri altında olur. Mesela mutlu, popüler ve başarılı olması. Gösterişsiz, hastalıklı, akılsız, doğuştan fakir olmakla veya başka türlü dezavantajlar bir çok insanı takdir etmeleri ve koşmaları gereken hedeflerine karşı yarış içinde önemli orandaki bu gerginlikten dolayı insanlar bazen normları ihlal etmeye ve onların üstesinden gelebilmek için gayri meşru vasıtalara yönelmeye başlarlar. Merton, insanların hayatta esas itibariyle dört temel tercih hakkına sahip olmaları dolayısıyla dört temel tipin olduğunu iddia eder.

<u>İntibak Modelleri</u>	<u>Kültürün Tayin Ettiği Hedefler</u>	<u>Müesseleşmiş Meşru Vasıtalar</u>
1. Conformist	Kabul	Kabul
2. İnnivator	Kabul	Kabul
3. Ritualist	Kabul	Kabul
4. Retrealist	Red	Red

Tablo - 1

Conformist : Hem cemiyetin hedeflerini hem de meşru olarak açıklanmış vasıtaları kabul ederler.

Innivatör : Bir insan meşru vasıtaları reddeder ve hedefleri kabul edebilir. Merton bunları yenilikçi olarak tanımlar.

Ritualist : İnsanlar, cemiyetin hedeflerini reddetmek için hareket etmiş olabilir. Böyle insanlar herşeye rağmen meşru vasıtalara bağlı olmaya devam ettiğinden Merton bu şekildeki davranışı adetçi olarak ifade eder.

Retrealist : Bir insan hem hedefleri hem de cemiyet tarafından sunulmuş vasıtaları reddedebilir.<sup>37</sup>

Merton yukarıda sıraladığı farklı davranış şekillerinin kaynaklarını gene toplumun kurumsal sistemine, bu sistem içerisinde toplumsal ve kültürel yapı arasındaki gerilim, zıtlık ve boşluklara bağlamaktadır. Böylece Merton fonksiyonel yaklaşımın, statik ve dinamik görüşler arasındaki boşluğu doldurduğunu savunur. Merton'a göre bu tip gerilimler mevcut sosyal sistemin içinde dis fonksiyonel (bozuk fonksiyonlu) olsalar bile sistem içindeki değişmelere öncülük edebilirler. Merton, bu

---

<sup>37</sup> KORKMAZ, Abdullah; Şehirleşme ve Suç (Malatya Örneği), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1988, s.37-38

gerilimleri ve gerilimlerin sonucu olan davranışları denetleyen mekanizmaların (örneğin sosyal farklılaşma) etkili bir şekilde istedikleri zaman anomi doğmasını önleyeceklerini ve değişmelerin temel yapısal değişmelere inmeden sosyal sistem çerçevesinde kalacağını ileri sürer.<sup>38</sup>

#### 2.4. MARX'A GÖRE YABANCILAŞMA KAVRAMI VE TÜRLERİ

##### 1) Emeğin Yabancılaşması

Marx için emek ve işbölümü yabancılaşmanın birer göstergesi olmaktadır. Emek insanın doğa ile ilişkisi, yani elle, zihinsel veya sanatsal faaliyetler yoluyla kendisini gerçekleştirdiği yeni bir evren yaratmasıdır. Ancak özel mülkiyet ve iş bölümü geliştiği ölçüde emeğin, başlangıçta insan gücünü ifade etmek ve dışsallaştırmak olan temel niteliğini yitirdiğini görüyoruz. Emek ve emeğin ürünleri giderek insandan onun irade ve arzusundan farklılaşmış ve bağımsızlaşmış birer varlık oluyorlar. "Emeğin ürettiği nesne, yani emeğin ürünü, emeğin karşısına güç olarak dikilir. Emeğin ürünü bir nesneye aktarılmış, maddeleşmiş emektir; emeğin nesneleştirilmesidir."<sup>39</sup>

<sup>38</sup> KONGAR, Emre; a.g.e., s.156-157

<sup>39</sup> Marx, Karl; 1844 Felsefî Yazıları - Payel, İstanbul, 1975, s.67 (Çev. Alaattin Bilgi)

Emek artık işçinin dogasının bir parçası olmaktan çıktığı için yabancılaşmış bulunmaktadır. Yani "çalışma işçinin dışındadır, onun özsel varlığına ait değildir. Bu nedenle çalışırken kendini olumlamaz, inkar eder; mutlu değil mutsuzdur. Fiziksel ve zihni enerjisini serbestçe gerçekleştirmez; bedenini harcar ve zihnini yok eder. Onun için işçi ancak çalışma dışında kendine gelir, çalışırken kendinde değildir. Bu nedenle çalışması gönüllü değil, zorlamadır; zorla çalıştırılır."<sup>40</sup> Böylece işçi, üretim eyleminde kendi faaliyetiyle olan ilişkisini kendisine ait olmayan bir şey, edilgin ve isteksiz bir çaba, kendini yitirmiş bir güç olarak duymakta ve algılamaktadır. İnsan kendi özüne yabancılaşırken, emeğin ürünü insan üzerinde üstünlük sağlayan "yabancı bir şey haline dönüşmektedir. Bu ilişki aynı zamanda dışsal ve düşman bir biçimde onun karşısında yer alan bir ilişki niteliğindedir."

Marx burada, özellikle iki noktayı vurguluyor. Bir yandan, insanın işinde ve özellikle kapitalist sistemdeki üretimde yaratıcı gücünü kullanmasının engellenmesi, diğer yandan da üretici eyleminin, emeğinin ürünleri olan nesnelere onun dışında ve ondan bağımsız bir varlık oluşturmaları... Yani artık işçinin varlığı üretime

---

<sup>40</sup> Marx, Karl, 1984 Felsefe Yazıları - Payel, İstanbul, 1975, s.70

bağlıdır. Çağdaş üretim sürecinde emeğin yabancılaşması üretimin ağırlıkla elle gerçekleştirildiği geleneksel imalathanelere oranla çok daha yüksek bir düzeydedir. El emeğine dayanan zanaatlarda işçi bir aletten yararlanır; Fabrikada ise makina)ondan yararlanır. Birincisinde iş aletlerini kullanan odur; diğerlerinde ise makinaların hareketini izlemek zorundadır. el emeğine dayanan işlerde işçi canlı bir mekanizmanın yaşlıyan bir parçasıdır. Oysa fabrikada hayatıyeti olmayan ve işçiden neredeyse bağımsız bir mekanizma ile karşı karşıyayız; bu durumda işçi mekanizmanın eklenti ve ikinci bir çarkından farksızlaşmış bulunmaktadır.<sup>41</sup>

Çağdaş Marksistler tarafından Marx'ın özellikle işçinin ekonomik sömürsünden, nihai paylaşımındaki payının düşüklüğünden veya tümüyle ona ait olması gereken bu payın sermaye sahibine gittiğinden sözettiği sanılmış, veya bilinçli olarak bu şekilde yorumlanmıştır.

Erich Fromm'unda belirttiği gibi, bu açıdan "Marx'ın gözünde bugünün Sovyetler Birliği ile herhangi başka bir kapitalist toplum arasında temel farklar olmadığı düşünülebilir. Marx'ın temel kaygısı ücret veya gelirlerin eşitliği değildir. Onun öncelik verdiği husus, insanı onu

---

<sup>41</sup> Marx, Karl, a.g.e., s.72

şey haline indirgeyen ve şeylerin kölesi kılan belirli bir üretim biçiminden kurtarmaktır; düşüncesinin özünde insanın kurtuluşu yatmaktadır. Marx'ın kapitalist toplumu eleştirisi, gelir dağılımı üzerinde değil, üretim biçimi, insan kişiliğinin yok edilmesi ve sorumluluğunu kapitalist sömürüden ziyade toplumun yarattığı belirli etken ve koşullara yüklediği insanın köleleşmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır.<sup>42</sup>

## 2.5. FEUERBACH VE YABANCILAŞMA

"Feuerbach'a göre "mutlak ruh" yani Tanrı, Hegel'in söylediğinin aksine, insanın yabancılaşmasının bir ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır. "İnsanın öznel olan, yani yalnızca düşüncesinde, hayalinde varolan şeyi, düşüncesi ve hayali dışında bir şey haline getirmektedir.

Ona göre, Hegel felsefesi ve Hegel'ci yabancılaşma "teolojiktir" ve gerçeğin ters yüz edilmiş bir biçimidir. "Tanrıdan doğayı çıkarmak, görüntüden kopyadan aslını çıkarmaya benzer. Bir şey hakkındaki düşünceden o şeyi nasıl çıkarabiliriz?"

Hegel'in "mutlak ruh"u yani Tanrı, Feuerbach için "kendine yabancılaşmış insan"dır. Tanrı insanın

---

<sup>42</sup> FROMM, Erich; Sağlıklı Toplum (Çev. Y.Salman, Z.Tanrısever) 2. Basım, Payel, İstanbul, 1990, s.86-87

"mutlaklaşmış ve yabancılaşmış özü"dür. İnsan kendisinin üstünde bir varlık olan Tanrı'yı yaratarak ve onun karşısına bir "köle" durumuna düşerek yabancılaşır. İnsanın yabancılaşmadan kurtulması, onun yabancılaşmış resmi olan tanrının ortadan kaldırılması ile mümkündür.

İnsan kendi özünü, insan olarak kavraması gerektiğini ve bu yolla yabancılaşmanın aşılacağını söyleyen Feuerbach, insanın "kendini gerçekleştirme"nin nasıl olacağını da şöyle açıklamaktadır.

İnsanın bir takım "özel nitelikleri" vardır. Bunlar irade, akıl ve sevgi olmak üzere üç tanedir. Bu üç özellik aynı zamanda insan gelişmesinin amaçları durumundadır ve insanı, bir tür içinde birleştiren özelliklerdir. İnsan, bu özel niteliklerini insan olarak kendisinde topladığı anda yabancılaşmaktan ve tanrının kölesi olma durumundan kurtulacaktır.

Hegel'den farklılaşan sadece bu değildir. Hegel her türlü dışsallaşmayı, yani mutlak ruhun kendisini dışa vurmasını yabancılaşma olarak ifade ediyordu. Feuerbach, Hegel'ci "Entausserung" yerine uzaklaşma anlamında "Entfremdung" terimini kullanmaktadır. Bu, insanın kendisinin yarattığı bir şeyi kendi dışına koyması ve onun kölesi olması anlamındadır. Feuerbach için insanın

yarattığı bu şey Tanrıdır ve yabancılaşma ancak bu yolla aşılabilir."<sup>43</sup>

## 2.6. MELVIN SEEMAN'DA YABANCILAŞMA

Seeman, toplum içinde hareket eden bireyin kişisel açıdan yabancılaşmasını incelemek amacıyla hareket ediyor. Böylelikle yabancılaşmayı sosyo-psikolojik açıdan ele almaktadır. Sosyo-psikolojik temel üzerinde yabancılaşma kavramının beş görünümünü şöyle belirtiyor;

\*Güçsüzlük; Sonuçları kontrol etmede fert kendi güçsüzlüğünün farkına varmıştır.

\*Manasızlık; Anlaşılmaz ve belirsiz gibi durumlarda ferdin idrakinin yetersiz kalmasıdır. Bu duygu aslında ferdin toplumu ve çevresinde olup biteni anlayamamasıdır.

\*Normsuzluk; Birisinin hareketinin neticesini sezinlemekle kabiliyetsizliğin farkına varması, ya da cemiyetin geleneklerinin yararından güvensizlik duymasıdır.

\*Tecrit; Ferdin sosyal değerlerden uzaklaşma hali veya fertler arasında paylaşılmamış varlığı neticesinde ortaya çıkar.

---

<sup>43</sup> TOLAN, Barlas; Toplum Bilimine Giriş, Ankara, 1985, s.300

\*Kendi Kendine Yabancılaşma ; İnsanın belirli bir davranışın, geleceğe yönelik beklentileri ile bağdaşmaması kendi varlığına yabancılaşması ile sonuçlanabilir.<sup>44</sup>

Beşinci görüntüsünde Seeman hangi şeyin yabancılaşmış olduğunu belirlemenin zor olduğunu ifade etmekte ve şunu da eklemektedir; "Açıktır ki burada postüla olarak verilen bireyin yabancılaşmış olduğu herhangi bir ideal beşeri durumdur."<sup>45</sup>

## 2.7. E.FROMM'DA YABANCILAŞMA

Fromm, yabancılaşmayı ifade ederken; kişinin kendisini bir yabancı gibi duyduğu deneyim biçimini anlatmayı kast etmektedir. Bu durumda denilebilir ki insan, kendisine yabancı birisi olmuştur. Kendisini, dünyanın merkezi, edimlerinin yaratıcısı olarak görmez, tersine edimleri ve bu edimlerin sonuçları, onun boyun eğişi, hatta taptığı efendileri olmuştur. Yabancılaşmış insan, başka herhangi bir kişiden koptuğu gibi, kendisinden de kopmuştur. Herkes gibi o da kendisini nesnelere algıladığı gibi beş duyusu ve

---

<sup>44</sup> KORKMAZ, Abdullah; Şehirleşme ve Suç (Malatya Örneği) Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1968, s.51

<sup>45</sup> ESİN, Pars, a.g.e., s.109

sağ duyusuyla algılar; ama bunu yaparken kendisiyle ve dış dünyayla üretici bir ilişki içinde değildir.<sup>46</sup>

Fromm'a göre bu olguların -puta tapmanın, tanrıya putmuşçasına tapmanın, bir kişiyi taparcasına sevmenin devlete yada bir siyasal öndere tapmanın, akıl dışı tutkuların dışlaştırılmış biçimlerine tapmanın - tümünde ortak olan şey yabancılaşma sürecidir. Ona göre bunların hepsinde insan, kendini kendi güçlerin, kendi zenginliğini etkin yaratıcı olarak değil de, dışındaki güçlere bağlı canlı özünü bu güçlere yansıtmiş, yoksunlaşmış bir "nesne" olarak algılar.<sup>47</sup>

Bu hususta Fromm, "insan doğası" mevzuunda ısrar eder. Bu ise bizzat insana ihanet etmeden insanın hiç bir zaman ve hiç bir biçimde vazgeçilemeyecek bir takım gereklilikleri olduğu anlamına gelmektedir. Fromm bu temel gereklilikleri belirlemektedir. Bunlardan biri sevme gerekliliğidir. Bu, başkalarıyla ne kendi kendi kişiliğini başkaları uğruna, ne de başkalarının kişiliğini kendi uğruna feda edecek, otoriter bir ilişki içine girmek değil de, kendini ve başkalarını karşılıklı birbirlerini

---

<sup>46</sup> FROMM, Erich; Sağlık Toplum (Çev. Y.Salman, Z.Tanrısever) , İstanbul, 1982, s.134

<sup>47</sup> FROMM, Erich, a.g.e., s.138-139

güçlendiren etkin ve yaratıcı bireyler olarak görmek anlamına gelmektedir. Yıkıcılık değil de yaratıcılık, gerçeği yıkmadan değiştirmek başka bir temel gerekliliktir. Kökekini sıkı sıkıya psikanaliz sorunsalında bulan bu gereklilik kardeşlik gerekliliğidir.<sup>48</sup>

Fromm'un saydığı bu temel gereklilikleri tatmine imkan vermeyen toplumsal koşullarda yabancılaşmanın nedenini bulması meselesi asıl ilginç olan husustur. Yabancılaşma, bu durumda "Kişinin kendi kendini bir yabancı olarak tanıdığı bir deney biçimi" olarak tanımlanmaktadır. İnsanın kendini uyarlaması olanakları çoktur, ne varki temel gereklilikleri tatmin etmeyen olanaklar yabancılaşmaya yol açmaktadır. Fromm da Marx gibi insanın en insanca gerekliliklerine cevap vermeyen bir yaşam sürdürmesine yol açan, kapitalist toplumun ekonomik yapısıdır. Yalnız, Fromm bu noktada Marx'ın ekonomik yapının ideolojik üst yapılardan önde geldiğini belirlemesine karşın, bu koşullanma ilkesinin açık seçik ortaya koymadığını belirterek, Marxizmle psikanaliz arasında bir köprü kurmaya çalışmaktadır.<sup>49</sup>

---

<sup>48</sup> ESİN, Pars; İş Bölümü, Yabancılaşma ve Sosyal Politika, Payel, İstanbul, 1986, s.103

<sup>49</sup> ESİN, Pars, a.g.e., s.104

### III. BÖLÜM

#### YABANCILAŞMA VE TOPLUMSAL KURUMLAR

##### 3.1. SİYASET VE YABANCILAŞMA

Siyaset, kamuyu veya belirli bir grubu ilgilendiren meselelerde karar verme, kararları etkileme veya uygulamaya yönelik, mücadele etme, veya mensup olma, işbirliği ve dayanışma içerisinde olabildiği gibi çatışma şeklinde de beliren değişen bir sosyal münasebetler bütünüdür.<sup>50</sup>

Siyasal kültürün siyasal süreç açısından iki temel işlevi olduğunu söyleyebiliriz. ilkin, kültür, bazı inanç ve davranış kurallarının standartlaşması yoluyla, siyasal sürecin işleyişini kolaylaştırır. Örneğin, dinin siyasal kararların temelini oluşturması gerektiği düşüncesinin yaygın olduğu bir toplum, inanç farklarının yaratabileceği şiddetli gerilimlerden büyük ölçüde korunmuş olur. Siyasal düşüncelerin özgürce açıklanmasına ve örgüt kuramının kısıtlanmamasına dönük yaygın inançlar, sistemi yıkmayı amaçlayan yeraltı çabalarının doğmasını çekici kılmayan bir ortam yaratabilir. Siyasal rekabetin doğal görüldüğü

---

<sup>50</sup> TATAR., Taner; 1995-96 Siyaset Sosyolojisi Ders Notları, s.17

toplumlarda, seçimlerin olağanüstü olaylara sahne olmadan geçmesi beklenebilir.<sup>51</sup>

İkinci olarak, siyasal kültür, mevcut siyasal sistemin benimsenmesini, yönetmekte haklı görülmesini ve dolayısıyla devamlılığını sağlayabilen bir araçtır.<sup>52</sup>

Genel olarak, birey yada grupların üstüne karşıt yönlerde işleyen ne kadar çok baskı yapılırsa, bu kimselerin "ilgilerini yitirerek" bir seçme yapmadan bu durumdan kaçma olasılıkları o kadar büyük olur.<sup>53</sup>

Aşağı tabakaların orta sınıf kültürü ve bireyleriyle ilişkisi en çok soyutlanmış olan üyelerin, kendi tabakalarındaki egemen siyasette faal olmaları çok olasıdır, çapraz sınıf ilişkileri en çok olanlar ise en az faal, en az ilgili ve en az bağlı olacaklardır.<sup>54</sup>

Siyasal kültür, siyasal sistem içinde karar alma süreci için genel ortamı oluşturur. "Bir toplumun siyasal kültürü, görgül inançlar sistemi içinde siyasal eylemin olduğu durumu belirleyen açıklayıcı semboller ve

---

<sup>51</sup> TURAN, İlter; Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, Der Yayınları, 3.Basım, İstanbul, 1986, s.33

<sup>52</sup> TURAN, İlter; a.g.e., s.33

<sup>53</sup> LİSPET, Martin Seymour; Siyasal İnsan, Teori Yayınları, (Çev. Mete TUNCAY), Ankara, 1986, s.191

<sup>54</sup> LİSPET, Martin Seymour; (Çev. Mete TUNCAY) a.g.e., s.195

değerlerden ibarettir", siyasal kültür siyasal sistem içinde karar alma süreci için genel ortamı oluşturduğundan yurttaşların birey olarak etkilerinin sınırlarını belirlerken alınan kararların sonuçlarını da dolaylı olarak etkilemektedir.<sup>55</sup>

Davranışların belirlenmesi kişiyi tanımlayan değişkenlerin bir arada ele alınmasıyla açıklık kazanmaktadır. Yaş, cinsiyet, meslek, gelir, eğitim, yerleşme merkezi gibi değişkenlerin birey davranışını belirleyip yönlendirdiği açıktır.<sup>56</sup>

Kişi düzeyinde değişiklik kişiyi tanımlayan değişkenlerde yeni durumlar ortaya çıkınca oluşmaktadır. Ancak bu değişiklikler bazen toplum düzeyinde olmakta, aktif grubu (sosyal sınıf) ve birincil grup (arkadaş grubu) topluca sarsılmaktadır. Örneğin sanayileşme sırasında siyasal davranışların radikalleşmesi bu durumun sonucu olarak yorumlanabilir.<sup>57</sup>

Kollamacı siyaset çelişik bir yapı içermektedir. Bir yandan ahlaki doğruluğu sorgulamakta, dışarda kalanlar ve sistemden yararlanmayanlarca çok sert yargılanmaktadır.

---

<sup>55</sup> ÇAM, Esat; Siyaset Bilimine giriş, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.313

<sup>56</sup> ÇAM, Esat; a.g.e., s.318

<sup>57</sup> ÇAM, Esat; a.g.e., s.319

Diğer yandan bu ilişki bir şahsi yakınlık ve prestij sağlamaktadır. Özellikle bürokratin soğuk, gayri şahsi, yabancılaştırıcı ve ezici davranışıyla kıyaslandığında bu sıcaklık, bu cemaat, aidiyet hissi daha da önemli olmaktadır.<sup>58</sup>

Politik karar alma mekanizmasında rol alan aktörlerin (seçmenler, politikacılar, bürokratlar, baskı ve çıkar grupları) "özel çıkar" sağlama gayesiyle toplumda mevcut hukuki, dini, ahlaki ve kültürel normları ihlal edici davranış ve eylemlerde bulunmalarına politik yozlaşma adı verilir. Politik karar alma sürecinde ortaya çıkan politik yozlaşmaların başlıca türlerini şu şekilde özetlemek mümkündür.<sup>59</sup> Rüşvet, zimmet, siyasal kayırmacılık, Patronaj ya da arpalık, adam kayırmacılık, hizmet kayırmacılık, lobicilik ve rant kollama, kamu sırlarını sızdırma ve vurgunculuk, gönül yapma, politik dalavere<sup>60</sup> vb. şeklidir.

Bir yandan akılcılaşıma sürecinin hızla sürdüğü öte yandan kültürel çoğulculuşma ve görelilikçiliğin yaygınlaştığı bir dünyada dinin ve pozitivist - akılcı

---

<sup>58</sup> ALKAN, Türker; Siyasal Ahlak ve Ahlaksızlık, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1993, s.390

<sup>59</sup> ALKAN, Türker; a.g.e., s.429-430

<sup>60</sup> ALKAN, Türker; a.g.e., s.429-430

bilimin mutlaklığı bize yol gösterici olamayacaktır. İnsan toplumları, gruplar, örgütler ve kişi düzeyindeki öznelerin eylemleri, davranışları ve karşılıklı ilişkileri için akılcı bilimin geçici hakikatleri ekonomi-teknoloji, siyaset-iktidar ve medya - ideoloji düzeylerinde yeterli olmak durumundadır. Güzellik ve kutsallık arayışlarında ise akıl ötesi yollar açıktır. Siyasal ahlak, akılcılık, tutarlılık, şeffaflık ve sorumluluk ölçütleri ile değerlendirilmek durumundadır.<sup>61</sup>

### 3.2. AİLE VE YABANCILAŞMA

Aile, biyolojik, psikolojik ve sosyal bağların fertleri birbirine kuvvetle bağlandığı bir grup, insanın temel ihtiyaçlarının giderildiği bir merkezdir. Bu günün karmaşık toplum yapısının en tutarlı grubu ailedir. Hayat şartları, nesillerinin devamının sağlanması, çocukların yetiştirilmesi aile içi dayanışmayı zorunlu hale getirmiştir. Ailedeki benlik duygusu aile bireyleri arasındaki dayanışmayı desteklemektedir. Aile fertleri arasındaki dayanışmanın önemi modern toplumda endüstrinin gelişmesi ve büyük şehir hayatı ile daha da artmıştır. Endüstri toplumunda sık görülen sosyal hareketlilik, yani

---

<sup>61</sup> ALKAN, Türker; a.g.e., s.276-277

göç olayları aileyi çok değiştirmiştir. İş bulma şartlarına göre yapısı küçülen modern aile, karı-koca ve evlenmemiş çocuklardan meydana gelir.<sup>62</sup>

Aile, benzeri toplumsal kurumlar gibi her türlü toplumsal olayın etkisine açıktır. Bu önerme, aileyi meydana getiren bireylerin "toplumsallaşma" serüveninin aileye rağmen taşıdığı farklı özelliklere daha uygun düşmektedir. Çünkü çağdaş aile, toplumu ve çağının değişmelerine tanık olmakta aynı zamanda "mikro-sosyal bir çevre" olarak kendi kesiti içinde toplumuna da tanıklık etmektedir. Geçmişteki "otonom aile" yapısı yerini dış dünyadan haberli, tüm aile bireylerinin kendi dışındaki gelişmelerle zorunlu iletişim halinde olduğu bir aile yapısına bırakmıştır. Bunun anlamı şudur: Aile geçmişte bir tek üyesi (aile reisi, koca, asker oğul) etkilenirken, günümüzde tüm bireyleriyle aracısız ve doğrudan her türlü etkiye açıktır.<sup>63</sup>

Teknolojik gelişmenin yol açtığı yeni davranış ve yaşama biçimleri toplumsal hareketliliği hızlandırırken, geleneksel değerlerin de büyük ölçüde sarsıntı geçirmesine neden olmaktadır. Ancak değerler arasındaki sözkonusu geçiş

---

<sup>62</sup> NİRÜN, Nihat; Sosyoloji, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.87

<sup>63</sup> DOĞAN, İsmail; Sosyoloji, Ankara, 1995, Sistem Yayıncılık, s.243-244

her zaman beklenildiği gibi olmamakta toplumlarda kaybolan değerlerin yerine yeni değerlerin ikamesi gecikmektedir. Özellikle "parasal gúcün yuceleştirdiği ve hatta meta fetişizmi yoluyla kutsallaştırıldığı bir toplumda bu ekonomik değerlere uyumlu yeni ahlaki değerlerin yaratılması ve bu iki değer sistemini uyumlu ve dengeli bir biçimde içselleştirmiş bir kişilik yapısının oluşması" uzun bir zamanı gerektirmektedir.<sup>64</sup>

Kendi içindeki çeşitli bölünme ve değişmelere rağmen geleneksel özellikleri ağır basan aile, sahip olduğu değerlerin muhafazası ile yeni değerlerin benimsenmesi açısından sosyo-kültürel değişimin doğasına uygun çatışmalara konu olmaktadır. Bu çatışmanın aile üyeleri arasındaki sahip olduğu farklı görünüm temel etkileri sebebiyledir. Çünkü aynı çatı altındaki farklı kuşaklar aynı zamanda farklı çabalar, ilgiler ve değerler demektir.<sup>65</sup>

Yabancılaşmanın aile planındaki görünülerinin böyle bir farklılaşma olgusuna bağlı olarak geliştiği söylenebilir. Bunları toplumun ekonomik ve kültürel

---

<sup>64</sup> DOĞAN, İsmail; a.g.e., s.244

<sup>65</sup> DOĞAN, İsmail; a.g.e., s.244

değişimine paralel olarak aile içi ve aile dışı etkileşimlerin kendi özgü örneklerinde aramak gerekir.<sup>66</sup>

Ailenin iki temel fonksiyonu, aile birliğini ve neslin devamını sağlamaktır. Bunların yanısıra beslenme, barınma ve korunma, sağlıklı yaşatmak, eğiterek yetiştirmek ailenin görevleridir. Çocuklara şahsiyet kazandırmak, manevi duygu ve düşüncelerle onları donatmak da ailenin hizmetleri arasındadır. Aile, fertlerine karşı bu görevlerini her zaman yerine getirmeye çalışmış, bu görevleri aileyi kurumlaştırmıştır.<sup>67</sup>

Çocuğun sosyalleşmesinin ilk aşamasını ailede gerçekleştirdiği göz önüne alınırsa, aile büyük öneme sahiptir. Eğer aile çocuğu yetiştirmede gerekli olan görevini yerine getirmezse çocuk daha sosyalleşmesinin henüz başında çevresine yabancılaşacaktır.

Modern dünyanın küçük ailesine gelince, sosyal fonksiyonlarda büyük değişiklik olmuştur. Endüstri toplumu, sosyal hareketlilik, para piyasası, piyasa için kütle halinde seri üretim, iş bölümü ve ihtisaslaşma olayları küçük ailenin fonksiyonlarını teker teker elinden aldılar. Kadın ve erkek eşitliği, kadının iş hayatına geçişi,

---

<sup>66</sup> DOĞAN, İsmail; a.g.e., s.244

<sup>67</sup> NİRUN, Nihat; a.g.e., s.89

hürriyet, demokrasi ve insan hakları hem insanı hem de aileyi çok değiştirdi.<sup>68</sup>

Modern dünyada artık aile'de yabancılaşmadan payına dūřeni almış ve eski özelliklerini ve fonksiyonlarını kaybetmeyle karşı karşıya gelmiştir.

Cemiyeti meydana getiren fert ve gruplar, ihtiyaç duydukları hususlarda çeřitli organizasyon sistemleri, teknik, hukuk, dil, davranıř tarzları vb. sosyal münasebetleri saęlayan ve dūzenleyen vasıtaları geliřtirirler. Kūltürün muhtevasını oluřturan bu deęerler toplum būnyesi içinde fert ve gruplar açısından vasıta özellięinin yanında gaye özellięinide beraberinde tařır. Sosyo-kūltürel yapının herhangi bir unsurunda ortaya çıkan deęiřme ona uygun tavır alıřlarda, tutum ve kanaatlerde de deęiřiklięe yol açabilir. Bu sebeple, deęiřme oldukça kūltürel deęerlerin vasıta rolü yanında gayelik özellięide olacaktır.<sup>69</sup>

### 3.2.1. AİLE DIŞI İLİŞKİLER

Tüm aile bireylerinin tek tek yada bütünüyle yakın evre iş, dünyası ve toplumsal hayatla ilişkilerini işaret

---

<sup>68</sup> NİRUN, Nihat; a.g.e., s.89

<sup>69</sup> ÖZKUL, Metin; Sanayileşmeyi Etkileyen Sosyal Faktörler ve Malatya Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1990, s.17

etmektedir. Bu ilişkiler tek boyutlu olmayıp birden fazla boyuta sahiptir.<sup>70</sup>

Aile içindeki kuşak farklılığı olanca bütünselliğine rağmen toplumsal ilişkilerin anne-baba ve genç kuşaklar tarafından farklı algılanma nedeni olmaktadır. Açıkçası böyle bir ikilem farklı temsil yeteneği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla aile her zaman geleneksel değerlerle yeni değerlerin çatışmasına müsait bir ortama sahiptir. Bu ortam ekonomik düzey ve ihtiyaçlar, kültürel ilgi ve eğilimler, kitle iletişim araçları gibi değişik etkilere açık, zaman zaman bunların bir kısmı ya da tümünün tehdidi altında bulunmaktadır.<sup>71</sup>

Yeterli ekonomik güce ve bu gücün gerektirdiği kültüre sahip olmayan ailelerin aile dışı ilişkilerinin ailenin kendi kontrolü dışında geliştiği söylenebilir. Telkin ve teşvik edilen yaşama biçimlerinin ailede kolaylıkla kabul görmesi bu çerçevede anlaşılmalıdır.<sup>72</sup>

Bu anlamda yabancılaşma örnekleri her bir ailenin kendi sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyine uygun olmayan ilgi, özlem ve eğilimlerle ortaya çıkar. Günlük hayatta

---

<sup>70</sup> DOĞAN, İsmail; a.g.e., s.244

<sup>71</sup> DOĞAN, İsmail; a.g.e., s.244

<sup>72</sup> ERKAL, Mustafa; Sosyoloji (Toplum Bilim), İstanbul, 1983, s.356

"özenti" ile ifade edilen tüm ilgiler aile yabancılaştırmasının somut görüntülerini teşkil eder.<sup>73</sup>

### 3.2.2. AİLE İÇİ İLİŞKİLER

Bu ilişkiler farklı kuşaklar arasında olduğu gibi kuşak farkına rağmen görülebilen bireysel ilişkilerden meydana gelmektedir. Özellikle genç kuşakların aile dışından kaynaklanan toplumsal ilişki farklılığı ailenin değer aktarıcılığı işlevinin gereği gibi işlevini engellemektedir. Böyle bir ailede geleneksel işleve uygun olarak çocuğa rehberlik yapılmamaktadır.<sup>74</sup>

Çağdaş aile kentleşmenin herhangi bir boyutunda yer almaktadır. Bu köyden kente göçten biraz farklı ama her aileyi az yada çok etkileyen bir süreçtir. Hiç bir aile böyle bir olgudan kendini soyutlayamaz. Belirli tonlarda kendi gücüne sahip olan kentleşmenin aileler üzerinde ortak bir etkisinden söz etmek mümkündür. Köy ve kasaba toplumundaki sıcak ve yüzyüze ilişkiler bu süreç ile birlikte parçalanmakta, birbirinden kopuk ilişkilere dönüşmektedir. İnsanlar ilgilerini sınırlamakta her bir ilişkiyi bu sınırlar içinde düşünmektedir. Bu da kentleşmeye özgü bir yabancılaştırma demektir. Çünkü "insan

---

<sup>73</sup> DOĞAN, İsmail; a.g.e., s.245

<sup>74</sup> DOĞAN, İsmail; a.g.e., s.245

ilişkilerinin parçalanması sonucu yabancılaşma doğmuştur." Böyle bir yabancılaşma ile ulaşılan örgü birbirine yabancı olan ailelerin oluşturduğu bir kent hayatıdır.

Daha çok tüketim biçimleri içinde ortaya çıkan ama gerçekte sanayileşmeye bağlı olarak toplumun bütün ünitelerinde görülen "anomi ve yabancılaşma" Türk ailesini tehdit eder duruma gelmiştir. Bu gelişmede toplumsal sorunlar kadar ulusal kültür ve geleneklere aykırı örneklerin "özendirici" bir şekilde sunulmasının rolü bulunmaktadır.<sup>75</sup>

Önce aile kurumunu ele alan Schaff köklü değişmelere rağmen aile kurumunun geleneksel biçimini koruduğunu vurgulayarak, sosyalist toplumun "ikiyüzlülüğü ve protestan katılığı içerisinde sanki burjuva aile türünü kabul etmiş" gibi davrandığını belirtmektedir. Ama geleneksel değerleri ve tutumları ile bu burjuva aile biçimi en önemli işlevlerinden birisini, yani çocukların sosyalist modele göre sosyalleşmesini nasıl gerçekleştirebilecektir?<sup>76</sup>

---

<sup>75</sup> Türk Aile Yapısı, VI Bey Yıllık Kalkınım Planı, Ö.İ.K. Raporu, D.P.T., Ankara, 1989, s.179

<sup>76</sup> TOLAN, Barlas; Çağdaş Toplum Bunalımı; Anomi ve Yabancılaşma, A.İ.T.İ.A. Yayınları, Ankara, 1981, s.241

### 3.3. İŞ BÖLÜMÜ, UZMANLAŞMA VE YABANCILAŞMA

Daniel Bell; İnsanların karakterlerinin ve toplumsal ilişkilerinin büyük bir bölümü yaptıkları iş tarafından belirlendiğini ifade etmektedir. İş karakter biçimlerini türlere ayıran bir değişken olarak kabul edildiğinde üç tür işten söz edilebilir; sanayi öncesi, sanayi ve sanayi ötesi iş... Tabii bu iş türlerinin her birine tekabül eden üçtür. Toplum ortaya çıkar. Bu aşamalar ya aynı toplum içinde yanyana yaşar, ya da birbirini izleyen aşamalar biçiminde oluşur.<sup>77</sup>

Sanayi öncesinde işin akışı mevsimler ve havaya göre değişir. Sanayi devrimiyle de ustalık ve beceri yerine yerini basit basit bileşenlere bırakırken geçmişin zanaatkarı da iki yeni insan tipi önünde bozguna uğramıştır. İşin düzenlenmesi ve akışından sorumlu mühendis ve makina ile mühendisin arasında bir diğliden başka şey olmayan işçi. Dolayısıyla içinde yaşadığımız dünya bu öğelerin bir araya gelmesiyle oluşan uzmanlaşmış ve programlanmış bir dünya haline dönmüştür. Bu, malın üretimi ve dağıtımını için insan, madde ve pazarı bir araya getiren bir eşgüdüm dünyasıdır. Bunların sonunda da kişiyle rolü,

---

<sup>77</sup> ÖZKÖK, Ertuğrul; İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü, Tan Yayınları, Ankara, 1985, s.89

işletmelerin görev tablosu ile örgüt şeması arasında bir farklılaşma ortaya çıkar.<sup>78</sup>

Sanayi ötesi toplum ise ayrı bir oyun biçimi geliştirir. Bu toplum, hizmetler üzerinde merkezleştiği için kişiler arası bir oyun olarak nitelendirilir. Bir araştırma ekibinin örgütlenmesi doktor ve hastası, öğretmenle, öğrencisi, Hükümet memuru ile yurttaş arasındaki işbirliği ve karşılıklılık esasına dayanır.<sup>79</sup>

Toplumlardaki bu çeşitlenme, başka bir deyişle toplumun homojenliğini yitirmesi, dayanışma duygusunun zayıflamasına dolayısıyla belli bir çözülmeye yol açmaktadır.<sup>80</sup>

Ersin Balcı'da bu konuda bilimsel bakış açısını şöyle eleştiriyor. Bilim yolu ile bize bir sahte kavramsal çerçeve dayatılmaktadır ve bu çerçeve çerisinde insan temel beşeri özelliklerinden soyutlanarak bir tür makinalı olarak algılanmaya başlamıştır. Bu tür bir kavrayış biçiminde özellikle bilimin pozitivist yönünden kaynaklanan hususların yattığını belirtir. Ayrıca insana verilen değerinde bilime ve teknolojiye katkısıyla ölçüldüğünü

---

<sup>78</sup> ÖZKÖK, Ertuğrul; a.g.e., s.89-90

<sup>79</sup> ÖZKÖK, Ertuğrul; a.g.e., s.90

<sup>80</sup> ÖZKÖK, Ertuğrul; a.g.e., s.90

belirtir. ilmi araştırmaların teknolojiye katkısı olduğu ölçüde destek gördüğü şekildeki görüşüyle destekliyor. Bu şekildeki yaklaşım da ona göre bilimin teknolojik gelişmeye bir araç teşkil ettiği ölçüde ilgi görmesi neticesini doğuruyor.<sup>81</sup>

Hızlı üretimin kaçınılmaz bir sonucu olarak tek tip mallar üretilmekte ve buda beğenilerin tektipleşmesine neden olmaktadır. Bu ihtisaslaşmış, sanayi toplumunun kaçınılmaz sonucu olarak reklamcılık sektörü insanları zevkler, hayat şartları, eğlenme tipleri, ihtiyaç karşılama metodları gibi kültürel karakterlerin de tektip haline dönüştüğüne şahit oluyoruz. Kişi hürriyeti, ifade hürriyeti denen olay da otomatik olarak elden alınmış oluyor.<sup>82</sup>

Günümüzün yorgun kültürlü insanı bilimlerdeki modern gelişmelerden yararlanabilir. Ancak kendi seçimini yapabilmek için sık sık başkalarının - Tüketim toplumundaki üreticilerin - seçimlerine boyun eğmek zorunda kalmakta ve pasif bir tavırla radyo-televizyon yayınlarına esir olmayı reddetse dergilere, seçkinlere ve özetlere bağımlı kalmaktadır. Tüm dünyadan gelen bir "bilimsel literatür" karşısında araştırmacılar bilgilerini güncelleştirebilmek

---

<sup>81</sup> BALCI, Ersin; İlerlemenin Öteki Yüzü, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.53

<sup>82</sup> BALCI, Ersin; a.g.e., s.70

için helak olmaktadır. Dallot'a göre uzmanlaşma böylelikle karşı konulmaz bir olaya dönüşüyor. Araştırmacı da alanını gittikçe daraltmakta 20 yy.'ın "enlellektüel işbölümü" geçen yüzyılın "yaşanan işbölümü" olgusunun bir devamı gibi gerçekleşmiştir. Bu ölçüde hücrelere bölünmüş bir bilgi artık kültür sorusalı içinde düşünülemez.<sup>83</sup>

Alvin Taffler'in sanayi toplumuna atfen söylediği ikinci dalganın yaygın ilkelerinden birini uzmanlaşma temsil eder. Ona göre 'ikinci dalga dildeki yaşama biçimindeki, eğlenme şekillerindeki farklılıkları yok ettiği ölçüde, çalışma alanında da uzmanlaşmaya ihtiyaç duymuştur.

Kapitalist olsun, Sosyalist olsun sanayi toplumlarında uzmanlaşmanın yanında bir de meslekleşme olgusu görülür. Eğer bir uzman grubu yapılan işe özgü bilgileri tekeline toplar ve yeni gelenleri bu alana sokmazsa ortaya "meslek" çıkar. İkinci dalga ilerleyince bilgi sahibi ile müşteri arasına piyasa girerek onları üretici ve tüketici olarak kesin bir şekilde ayırmıştır. Böylece ikinci dalga toplumlarında sağlığa hastanın kendisine akıllıca bakmasının değilde, doktorla sağlık sağlayan bürokrasinin

---

<sup>83</sup> DOLLOT, Lovis; Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.90-91 (Çev.Mehmet Çelik)

ortak ürünü diye bakılmaya başlanmıştır. Eğitime öğrenci tarafından "tüketilmek" üzere öğretmen tarafından okulda "üretilmiş" bir meta diye bakılır olmuştur.<sup>84</sup>

Toffler, değerleri yozlaştırıcı etkisinin olduğunu söylediği "eşleme (senkronizasyon)"da üretimle tüketim birbirinden gittikçe daha fazla kopmasıyla ortaya çıkacağını belirtir. Makinaların, boy olmasına göz yumulamazdı. Onlar da kendi tempolarına göre çalışırlar. Bu yöneliş doğal tempoları alt üst etmiştir. Biyolojik süreçlerin ritminden, yeryüzünün dönüşünden ya da kalbin atışından kaynaklanan organik, doğal tempo yerini makinaların temposuna uymaya bırakmıştır.<sup>85</sup>

İşler saniyenin bölümleriyle ölçülecek şekilde küçük bölümlere ayrılmıştır. Milyonlarca işçi için zaman sınırı "sabah dokuz, akşam beş" şeklinde tayin edilmiştir.<sup>86</sup>

Standartlaşma, uzmanlaşma ve senkronizasyon sanayi toplumlarında iş hayatının dışınıda etkiledi. Sanayi toplumlarında çalışma saatlerinin yanı sıra, yatma, kalkma, eğlenme, dolaşma vb. bütün hayat tarzları birbirine

---

<sup>84</sup> TOFFLER, Alvin; Üçüncü Dalga (Çev. Ali Seden), İstanbul, 1981, s.80

<sup>85</sup> TOFFLER, Alvin, a.g.e., s.82

<sup>86</sup> TOFFLER, Alvin, a.g.e., s.82

benzedi. Farklılıklar ortadan kalktı. Sanki herkes tek bir aileymiş gibi hareket ediyor gibidir.<sup>87</sup>

---

<sup>87</sup> TOFFLER, Alvin, a.g.e., s.84

## IV. BÖLÜM

### TEKNOLOJİ VE YABANCILAŞMA

#### 4.1. SANAYİ DEVRİMİNE GEÇİŞ VE SANAYİ SONRASI TOPLUMLARDA YABANCILAŞMA

##### A. SANAYİ TOPLUMUNA GEÇİŞ

XVII yy.da oluşan ve önce İngiltere'de başlayan sanayi devrimi feodal sisteme ve bu aşamadaki ticari kapizalizme son vererek sanayi toplumuna geçişi hazırlamıştı.

Bu koşullar feodal sistemin gelişim döneminde ortaya çıkmıştı. Daha önce XII yy.da senyörlerin egemenliğinde olmayan bölgelerde gezginci, serüvenci bir tüccar kesimi ortaya çıkmıştır. Bu gezginci., serüvenci tüccarlar çok zengin olmuşlar., ancak yeni bir sınıf oluşturamamışlardır.

Bazı ayrıcalıklar ve serbestlikler elde ettikten sonra ortaçağın feodal yapısıyla bütünleşmeye başladılar. Çocuklarına belirli bir eğitim formasyonu vererek Kralın yanında danışman olmalarını sağladılar. Buna kostüm asilliği dendi. Ticaretten elde edilen paraları, bu ikinci kuşak toprak satın almak, feodal beylerin kızlarıyla evlenmek, kısacası asil olmak için harcadılar.<sup>88</sup>

---

<sup>88</sup>Ande Philih, *Histori Des Fait Economifues Et Sociaux*, Aubier-Montaigne, Paris, 1963, s.15

XII yy.da ortaya çıkan bu tüccar kesimi başlangıçta feodal yapıya uymayan bir marjinal kitleyi temsil etmişler ve feodal yapı ile bir takım çalışmalar içine girmişlerse de, zamanla feodal sistemle bütünleşerek kostümlü asil olma niteliğini kazanmışlardı. Bu nedenle bu tüccar kesimi feodal sistemin zayıflamasında önemli bir rol oynamamıştı.

XVI yy.dan itibaren Batı Avrupa toplumlarının ekonomik temellerinde oluşan önemli değişiklikler feodal sistemin çözülüşünü hazırlamıştır.

Bu değişiklikler;

Temel etken 1492'de Amerika'nın keşfi, Meksika ve Peru'nun yağmalanmasıydı. Bu yeni ülkelerden İspanya ve Portekiz'e değerli madenler akmaya başlamıştı. Amerika'nın keşfinden en karlı çıkan ülkeler İngiltere, Fransa ve Hollanda olmuştu. Bu ülkeler İspanya'ya daha fazla mal ihraç ederek kendi ülkelerine değerli madenlerin akmasını sağlamışlardı. XVI yy.daki bu gelişmelerin sonucunda Avrupa'da fiyatlar oldukça yükselmişti. Ülkeler arasında fiyat dengesizlikleri baş göstermişti. Tüm Avrupayı sarsan bu fiyat artışları, yeni bir tüccar kesiminin belirmesine yol açmıştı. Bu tüccar kesimi, XII yy.da ortaya çıkan gezginci, serüvenci nitelikleri yoktu. Bunlar ülkeler

arasındaki fiyat farklılıklarından yararlanarak ticaret yapıyorlardı.

Ancak bu yeni tüccar kesim büyük servet kazanmalarına karşın gerçek anlamda kapitalist zihniyete sahip değillerdi. Kazandıkları serveti yatırıma dönüştürmek yerine lüks tüketim harcamalarında kullanmışlardı. Bu kişiler özellikle Rönesans döneminde aristokrasi ile rekabete geçmişler ve asiller gibi olabilmek için lüks harcamalarda bulunmuşlardı; resamlara, heykeltıraşlara, kısacası; tüm sanatkarlara bol para vererek güzel sanatların gelişimini teşvik edici rol oynamışlardı. Bu nedenle kazandıkları paraları tasarruf ederek yatırıma dönüştürmemişler, lüks tüketimler doğrultusunda kullanmışlardı.<sup>89</sup>

XVI yy.daki fiyat artışlarına koşut olarak bu yeni tüccar kesiminin doğuşu feodal sistemin yıkılışı doğrultusunda faaliyet gösterirken; yeni doğmakta olan ticari ve mali kapitalizminden öncülüğünü yapıyorlardı. Bu tüccar kesimi sanayi kapitalizminin doğuşuna kadar süren dönemde lüks harcamalara girerek asiller kadar güçlü olduğunu da kanıtlamak istemişti. Bu tüccar kesimi ticari kapitalizmi ve mali kapitalizmi gerçekleştirerek sanayi

---

<sup>89</sup> SAYIN, Önal; a.g.e., s.131

toplumuna geçişi dolayısıyla da feodal sistemin yıkılışını hazırlamıştı.<sup>90</sup>

Sanayi devrimine geçişi hazırlayan önemli bir etken daha vardı; bu etken ticaretin yoğunlaşmasına koşul olarak pazarın genişmesiydi. "Tarımda üretim tekniği değişmesi geleneksel geçmiş ekonomi düzenini yıkmıştı. Tarımsal üretim piyasaya yönelmiş, piyasa kanunlarıyla beraber de ticari kapitale bağlı hale gelmişti."<sup>91</sup>

Az sayıda kalfa ve çırakla çalışan usta zanaatkar belirli bir süre içinde belli bir miktar mal üretiyorlar ve bunları önceden saptanan fiyatlarla satıyorlardı. Bu sistem, her iş kolunda dışa kapalı bir sistem olarak gelişmişti. Sistem bu haliyle gelişen ticaret karşılığında bir engel teşkil ediyordu.<sup>92</sup>

Gelişen ticari kapitalim bu engeli doğal olarak aşmaya çalışacaktı. XVII yy.da ticari kapitalist ile küçük sanayi kapitalistin arasındaki çatışmalar sonucunda gelişen ticaret karşısında bir engel oluşturan lonca kurumu yok olarak tarihe karıştı.

---

<sup>90</sup> SAYIN, Önal; a.g.e., s.132

<sup>91</sup> KAZAN, Gülten; İktisadi Düşünce, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980, s.26

<sup>92</sup> Memet SELİK; 100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1980, s.109

Böylece özellikle XVII yy. ikinci yarısından sonra ticari kapitalizminden sanayi kapitalizmine geçiş aşaması oluşmaya başlamıştı.

Marksist literatürde bir alt yapı kurumu olarak görülen teknik insanın ilmi bilgisinden ayrılmaz. Raymond Aron'un belirttiği gibi ilmi düşünce ve tecrübe alanına girer. Bilginin elde edilmesi toplumların düşünce biçimleri ve felsefeleriyle alakalıdır ki, bunlar Marksist terminolojide üst yapıya girer. O halde teknik sosyo-kültürel unsurlardan bağımsız değildir. Bazı teknolojik değişmeler, sosyal müesseseler üzerinde etki yapabildiği gibi manevi kültür değerleri üzerinde de değişmelere yol açacak uygun bir zemin yaratır. Bunun gibi inanç ve tutumlardaki değişmeler de teknolojik değişmeleri hazırlar.<sup>93</sup>

Madaver ve Pağ'e göre "teknolojik açık" "kültür açığı" tabirinden daha iyidir. Kültürün teknolojiye tesir ettiği bir çok alan ve bir çok değişik haller vardır. Tembellik, yoksulluk, gelenek veya kurulu düzenin itibarı, daha tesirli metod ve tekniklerin ithaline mani olabilirler. Buna bürokratik engel denir. Bir sendika

---

<sup>93</sup> ÖZKUL, Metin; Sanayileşmeyi Etkileyen Sosyal Faktörler ve Malatya Örneği; Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1990, s.45

emekten tasarruf edici tekniklere karşı çıkabilir. Bir meslek teşkilatı ile kendi iktisadi geleceğine mani olacak tatbikat veya teknikleri reddeder. Buna da iktisadi engel denir.

Eski teknoloji, cari kültür içinde kaynaşmış halde bulunabilir. Meselâ iptidai cemiyetlerde, kültürle medeniyet birbirine bağlıdır. Ayrılmalarına imkan yoktur. Bu ahenk yabancı bir teknolojinin ithali ile tamamen yıkılır. Kuzey Amerika yerlileri, Güney Afrika, Yeni Zellanda yerlilerinin modern medeniyetle temasa geçmeleriyle nüfus azalmaları kültür çözümlmesine bağlanmıştır.<sup>94</sup>

Batı dünyası cemiyetleri de, kültürleri üzerinde yeni teknolojinin ani baskısını hissettiler. Fakat onlar için teknoloji yerli idi. Ne ithal edilmiş, ne de zorla getirilmiştir. Kültür tesirleri düşünülmezsizin kabulü için büyük arzu duyuluyordu. Yabancı teknoloji korkusu sadece eski kıymetleri yok edeceği endişesinden doğmuyordu, aynı zamanda yabancı kıymetlerin farklı ölçü ve kıymetlerinin benimsenmesi korkusu idi. Modern cemiyetlerde ise, inanç ve ideoloji çatışmaları görülür. İki ayrı hayat tarzı ve düşüncesine sahip iki zümre, bir cemiyet içinde bir araya

---

<sup>94</sup>ERÖZ, Mehmet; İktisat Sosyolojisine Başlangıç, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1982, s.148

gelince, kültür çatışması doğar, yanyana yaşamaları mümkün olmaz. Demokratik tiple, komünist sistem arasında da böyle bir kültür çatışması doğar. Sumner, fertlerin örf ve adetler bağdaştırma temayülünde olduklarından bahseder. Çatışan kültür türlerini tatmin edici şahsi bir telifi ulaştırmaya çalışan fert, boşuna uğraşır. Bir nevi kültürden sıyrılma vefiresine maruz kalır ve az çok şizofrenik olur.<sup>95</sup>

Yabancılaşmaya tesir eden faktörler arasında teknoloji önemli bir yer tutmaktadır. Toplumların etkileşimi ile alınan teknolojik unsurlar, örf ve adetlerden maddi üretim biçimlerine kadar bir çok alanda "kendine has - ait olma" vasfını yitiriyor. Eski unsurların tüm sosyal hayatı bünyesine aldığı durumlarda yeni unsurların getirilmesi her ne kadar da güç olsa cemiyet hayatında olumsuz tesirler meydana getirebiliyor. Fertler hayatlarının tamamından veya bir kısmından memnun olmaz duruma gelirler.

Eğer dışarıdan getirilen unsur cemiyetin azalarının sahip olduğu zihniyete ters düşerse buna çeşitli tepkiler olur. Bu tepkiler de çeşitli şekillerde cezalarla ve yaptırımlarla bastırılıyorsa cemiyet bünyesinde yıkılışa kadar varacak tesirde bulunabilir. Bu zorlayıcı unsur ister

<sup>95</sup> ERÖZ, Mehmet; a.g.e., s.149

iç ister dış kaynaklı olsun mevcut cemiyete yabancı olduğundan, cemiyet üyeleri gibi düşünmekten, yaşamaktan, mutlu olmaktan ve de inanmaktan uzak olacaktır. Bu hali de maddi ve manevi sahada cemiyeti yabancılaştırmaya sevkedecektir. Bazen hayran olunan bir unsurla birleşmek, bütünleşmek için, bazen de maddeten ve manen sömürebilmek için bu tarz hareket gözlenebiliyor. Birinci kuşaktan gelecek tepkiler de bastırıldığı zaman geriye kitleleşmiş ve rahat idare edilebilecek, yönlendirilebilecek bir ikinci kuşak kalmış oluyor. Bu ikinci kuşakta bazen ne değiştiren, ne de değiştirilmek istemeyen ikisinin arasında gidip gelen bir başkası olabiliyor.

Ayrıca üretim tekniğinin değişmesi ya da değiştirilmesi neticesinde Marx'ın deyimiyle emeğine yabancılaşan, sarfettiği zaman ve çabanın ürününü görmeyen bir unsur olma şeklinde de teknolojik değişmelerin tesiri görülebiliyor. Makinalaşmayla da sömürü nisbeti daha da artmakta, yeni bir işsizlik türü "teknolojik işsizlik" gündeme gelmektedir. İşsiz kalanların içinde bulunduğu ruh hali de yabancılaşmaya örnek teşkil edecek türden bilhassa zihinsel emeğin talebi karşılaması da gösterir. Aynı şekilde huzursuzluk ve muzsuzluğu da daha fazla olabilir.

İş bulamayan gençlerin mutsuzluklarının çarelerini olumsuz unsurlarda aramalarında olduğu gibi...

X Bu boyutta teknoloji üstsel bir hızla gelişirken çevredeki, toplumdaki ve insandaki etkileri de daha hızlı artmaktadır. Artık teknolojik gelişmeler sorunların azalmasına değil katlanarak çoğalmasına yol açmaktadır. Teknolojik gelişme bir alanda bir sorunu çözerken başka alanlarda bir çok sorunu da beraberinde getiriyor.<sup>96</sup>

Q Teknolojideki gelişmeler hiç bir şekilde önünde engel tanımamaktadır. Bu gelişmeler sayesinde insanların hayatları daha kolaylaşırken diğer taraftan karşılıklı ilişkiler ve insanın psikolojik durumunda büyük değişiklikler yaşanmaktadır. Teknolojideki ilerleme insanları yabancılaşmaya ve toplumdan uzaklaşmaya götürmektedir.

Eğer milli gelir eşit ve adil dağıtılmazsa toplumda bir huzursuzluk olacak ve insanlar birbirlerine düşman gözü ile bakacaktır. Yapılan yatırımlar toplumun tamamına hitap etmeli ve insanlar devletin onlar için çalıştığına onların mutluluğu için gayret gösterdiğine inanmalıdır ve sonuçta insanlar devlet için yoktur, Devlet insanlar için vardır.

Esin Gürdoğan'ın da belirttiği gibi

---

<sup>96</sup> GÜRDOĞAN, Ersin; Teknolojinin Ötesi, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991, s.15

İşte otomobiller, hızlı, kolay ve kapıdan kapıya ulaşımı sağlıyor. Küçümsenebilir mi? Elbette hayır, ekonomik açıdan gelişmiş batı ülkelerinde olduğu gibi dünyada her üç kişiye bir otomobil düşerse! Yalnızca bencilliği besleme yolunda kullanılırsa! O zaman düşünün ortaya çıkacak savurganlığın boyutunu. Bırakın kentlerdeki hava kirlenmesini, trafik sıkışıklığını ve gürültüyü bir kenara, her otomobile yapılan yatırım orta halli bir aileyi geçindirebilecek bir iş kurabilir.<sup>97</sup>

Kıskançlık bir boyutuyla, umursamazlık bir boyutuyla yabancılaşıma örnek teşkil eder. Kendinden aşağı tabakalarda bulunan insanların durumlarını, duygularını hiçe sayarak otomobiller serisi kuranlara karşılık, kendi realitelerini göz önünde bulundurmaksızın zenginlerin sahip olduğu imkanlara sahip olma isteğindeki insanlar... Aynı durum sahip olunan diğer teknik araç ve gereçlerde de geçerli...

#### 4.2. SANAYİ DEVRİMİNİN OLUŞUMU

Sanayi devrimi XVIII yy.lın sonlarında, İngiltere'de ortaya çıktı. Sanayi devrimi başlangıçta iki dalda gelişti.

##### 1. Pamuk

---

<sup>97</sup> GÜRDOĞAN, Ersin; a.g.e., s.16

## 2. Demir-Çelik sanayi

Sanayi devrimindeki bu gelişmeler özellikle de pamuklu sanayinin gelişimi beraberinde bir takım sorunları getirmişti. En önemli sorun, manifaktürlerde yün sanayinde çalışan işçi ve işverenler ile pamuğa dayalı sanayide çalışan işçi ve işverenler arasında ortaya çıkmıştı. Yün sanayisinde çalışan işçiler, işsiz kalacakları endişesi ile pamuklu sanayinin gelişimine engel olmaya çalışıyorlardı. Yün sanayindeki işverenler, parlâmentoya yaptıkları baskılarla pamuklu ürünlerin üretimine ilişkin bazı yasaklar elde etmişlersede, pamuklu sanayinin gelişmesini engelleyemediler.

İngiltere'de ham pamuğun işlenmesi için fabrikalar kurulmuştu. Pamuklu sanayideki işverenler, işgücü bulabilmek için yün sanayinde çalışan işçilere yöneldiler ve onlara daha fazla ücret vererek işgücünü pamuklu sanayine kaydırıldılar.

Pamuklu sanayiinde üretimin modernleştirilmesi için teknolojik yenilikler kullanılmaya başlandı. Gerçekleştirilen bu teknolojik gelişmeler sonucunda pamuklu sanayinin üretim düzeyi ve kalitesi oldukça yükselmiştir.

Bu teknolojik yeniliklerin pamuk sanayinde kullanımı iki ana dâlda söz konusuydu;

1. İplik yapımı,

2. Dokuma olmak üzere 1733'te Vohn Kay'ın mekiği icad etmesiyle iplik üretimi artmış; 1785'de Cart Wright'ın otomatik tezgahı bulmasıyla dokuma üretimi fazlalaşmıştı. Böylece iplik ve dokuma sanayi arasındaki denge kurulabilmişti.<sup>98</sup>

XVIII yy.da İngiltere'de pamuk sanayinin yanısıra demir-çelik sanayide büyük önem taşıyordu. Bu sanayide özellikle demir cevherinin işlenmesi söz konusu idi. Ortaçağdan beri demir cevheri odun ve kömürden yararlanılarak işleniyordu. Oysa İngiltere, ormanlarının büyük bir kısmını tüketmiş durumda idi. Bu nedenle yeni bir enerji kaynağı bulmak zorunda idi. Sonuçta, bu dönemde taş kömürü bulunmuştu.<sup>99</sup>

Böylece XVII yy.lın sonlarına doğru makina üretimine dayalı pamuk sanayii, geleneksel zanaat üretimine dayalı yün sanayinin yerini aldı. Dolayısıyla da feodal sistemin son kalıntılarını oluşturan ticari kapitalizmin eğemenliği eriyerek yerini sanayi toplumuna bıraktı.

---

<sup>98</sup> SAYIN, Önal; Ekonomi Sosyolojisi Ders Notları, 1980-81, s.138

<sup>99</sup> SAYIN, Önal; a.g.e., s.139

#### 4.3. SANAYİ DEVRİMİNİN İLK DÖNEMLERİNDEKİ TOPLUMLARDA YABANCILAŞMA;

Sanayileşmenin ilk merhalesi olan mekanizasyon döneminde faal nüfusun büyük bir kesimi sanayide çalışır. Makinaların hazırlanması, yönetimi, uygulamaya geçişi ve kontrolü tamamen insana bağlıdır.<sup>100</sup>

Bu dönemde, önceden bir kişi tarafından ele alınan süreçler parçalara bölündü. Bundan sonra, bu ayrı parçalara bölünmüş işler makinalaştı ve yeteneksiz işçileri verildi ve şu sonuçlar gözlemlendi; İşçiler yaratıcılıklarının ve sanatlarından elde ettikleri gururun kaybolmasından dolayı acı çekmeye başladılar. Aynı zamanda kendilerine olan güvenlerini yitirdiler. Bütün bunlara sebep işin basitleşmesinden doğan yeteneklerin gevşemesiydi.<sup>101</sup>

Bütün bu gelişmeler sonucunda işçi yaptığı işten doyum sağlayamaz duruma geldi, yani yaptığı işe yabancılaştı. Günümüz sanayi toplumlarında da gelişmiş makinalaşma el emeğini ikinci plana itmekte ve bu nedenle de makinalar üretim sürecinde etkin bir rol oynayabilmektedir. Çünkü

<sup>100</sup> SAYIN, Önal; a.g.e., s.141

<sup>101</sup> Harold, L.Wilesk; Charles N.Lebeaux, Çev. Esin Aydar, Endüstriyel Toplum ve Sosyal Refah, Sağlık ve Sosyal Yar. Bak.Yay. , Ankara, 1969, s.49-50

sanayi toplumunda makinaların etkinliğinin insanların etkinliğinden fazla olması söz konusu olabilmekteydi.

Sanayi toplumlarında üretim süreci içerisinde yerine getirilen iş, yalnızca çeşitli meslekler arasında bölünmeyecek belirli bir mesleğin içinde de çeşitli uzmanlık dalları belirlenecektir. Bu uzmanlık dallarının gelişimi sonucunda fabrikalarda görülecek işler ufak, basit parçalar halinde bölünecek, bu işlerin herbiri özel bir işçi kategorisine verilecektir.<sup>102</sup>

Üretim sürecinin böyle söz konusu olduğu fabrikalarda çalışan işçi yapılan işin küçük, basit bir parçasını yerine getirebilecektir. Bunu yapabilmesi içinde işçinin özel bir yeteneğe ihtiyacı yoktur. Çünkü onun yapması gereken işin küçük ve basit bir parçasıdır. Bu nedenle işçi, yapılan işin kendisine düşen küçük, basit bu parçasını yaratıcılığını ortaya koymadan, monoton bir şekilde yerine getirmektedir. Üretim süreci içerisinde yerine getirilen iş; küçük ve basit parçalara ayrıldığı için, işçi, yaptığı işin yaratılan bütün içindeki payını göremez. Bu nedenle yaptığı işten bir zevk almaz, doyum sağlayamaz, bütün bunlardan dolayı da kendi emeğine yabancılaşır.

---

<sup>102</sup> Jozeph Lajugre (Çev. Nihal Önal), Ekonomik Sistemler, Varlık Yay., İstanbul, 1974, s.61

#### 4.4. SANAYİ ÖTESİ TOPLUMLARDA YABANCILAŞMA

Otomasyon aşamasında daha önce insanların yetine getirdikleri basit, küçük parçalara ayrılmış işleri makinaların otomatik olarak yerine getirebilmeleri söz konusudur. Bu nedenle çalışan kişinin işe yabancılaşması önemli ölçüde azalmıştır.

Otomasyon, insanı makinalar sistemi içerisinde basit bir çark rolü oynamaktan kurtarmakta ve insana fabrikasyon sürecinin dışında teknik üretim sisteminin yaratıcı, harekete geçiricisi rolünü sunmaktadır.<sup>103</sup> Otomasyon geleneksel sanayi işine son vermiştir. İnsana üretim süreci içerisinde yeteneklerini geliştirme olanağı tanımıştır.

Otomasyon aşamasında üretim sürecinde uygulanan teknolojik yeniliklerin sonucunda, geleneksel sanayi işçisi üretim gereksinmelerini karşılayamamaktadır. Bu dönemde üretimin en fazla gereksinme duyduğu kişiler yaratıcı, üretken nitelikli kişiler olacaktır. Bu kişileri de belirli eğitim aşamalarından geçmiş teknokratlar ve bürokratlar diğer deyişle; fikir işçileri oluşturacaktır.

Bu aşamada artık, insan basit parçalara ayrılmış işleri makinaların yerine getirmesi sonucunda yaratıcı güçlerini, düşünsel yetilerini teknik üretim sistemi içinde

---

<sup>103</sup> SAYIN, Önal; a.g.e., s.145

ortaya koyabilme olanağına kavuşmuşlardır. Ancak teknolojik yenilikler sonucu otomatik olarak gerçekleştirilen teknik üretim sistemini denetleyebilmek, düzenleyebilmek ve ayarlayabilmek için bu insanların belirli eğitim aşamalarından geçerek uzmanlaşmış işgücü haline gelmeleri gerekir.

Otomasyon aşamasında teknik üretim sisteminin ayarlanması, düzenlenmesi, bakımı işini üstlenen bu kişiler kendilerine verilen çok yönlü eğitim ile teknik üretim sistemi içinde bir işten diğerine kolaylıkla geçebilecek kapasitedirler. Bu nedenle, yapılan iş bir bütündür ve bu kişiler işin tümü üzerinde denetim olanağına sahiptirler. Bu bağlamda, bu kişilerin yaptıkları işe yabancılaşması önemli ölçüde azalmıştır.

Ancak, otomasyon aşamasının en son gelişim dalı olan hesap makinaları teknolojisinin diğer deyişle sibernetik tekniğinin yaygın kullanımı özellikle büro işlerinde çalışan personel için bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Çünkü; hesap makinaları teknolojisi kompleks bilgi not eder, muhafaza eden veya işlem yapan genel veya belirli maksatlı hesap makinalarıdır.<sup>104</sup>

---

<sup>104</sup> Harold L. Wilensk (Çev.Esin Aydar), a.g.e., s.82

Bütün bu gelişmeler sonucunda, sibernetik diğer deyişle bilgisayar tekniğinin yaygın kullanımı büro personeli için yaptıkları işe karşı yabancılaşmayı doğurabilmektedir.

Büro hizmetlerinde çalışan bu kişilerin, yaptıkları işler için gereken tüm bilgileri, bilgisayarlardan sağlayabilmeleri mümkündür. Özellikle günümüzde geliştirilen bilgisayar ağları sayesinde insanlar oturdukları yerlerden dünyanın her yerine ve her türlü bilgiye ulaşabilmektedirler.

Bunun sonucunda geleneksel hizmet sektöründe büro işlerinde çalışan personele duyulan gereksinme önemli ölçüde azalmıştır. Çünkü bu kişilerin yapabilecekleri tüm işleri elektronik hesap makinalarının yerine getirebilmesi söz konusudur. Bu nedenle sibernetik, diğer deyişle; bilgisayar tekniğinin gelişimi sonucunda işsiz kalmak endişesi büroda korkulan önemli bir sorun olarak belirmiştir.<sup>105</sup>

Büro işlerinde çalışan personel, gelişen elektronik hesap makinaları teknolojisiyle yapılan iş yaratıcı, üretken niteliklerini yansıtamadıkları için ve ayrıca işsiz kalma endişesini de taşıdıklarından, yaptıkları işten doyum

---

<sup>105</sup> Nusret EKİN; Endüstri İlişkileri, İ.Ü.İktisat Fak.Yay., İstanbul, 1976, s.28-29

sağlayamamakta, bu nedenle yapılan işe karşı yabancılaşılmaktadırlar.

Kısacası; otomasyon teknolojisinin ve sibernetik tekniğinin üretim süresi içerisinde devreye girmesiyle birlikte ortaya çıkan iş bölümünün teknik üretim sistemi içerisinde çalışan kişiler için yabancılaşılmayı doğurmadığını; buna karşılık büro hizmetlerinde çalışan personel için ise işsiz kalma endişesini getirdiğinden ve kişiye üretken, yaratıcı niteliklerini ortaya koyması olanağını vermediğinden yabancılaşılmayı doğurduğunu söyleyebiliriz.

#### **4.5. TEKNOLOJİK YENİLİKLER VE YABANCILAŞMA**

Teknoloji ve yabancılaşıma konusuna başlamadan önce teknolojinin teorik açıklamalarına bakmakta fayda vardır.

Grekçe'de "tekne" zanaat, "teknikos"da zanaatla ilgili anlamına gelir. İşte öteden beri kullanılan teknik terimi bu kökten çıkmıştır. Gerçekten bazıları bu terime pek yaygın bir anlam verir. Bunlara göre teknik terimi sadece pratik hayatta türlü zanaatlardaki çeşitli araçların kullanım biçimlerini anlatmakla kalmaz, bilimlerin konulara yükselmek için kullandıkları çeşitli yöntemleri hatta düşünceyi yöneten mantık ilkelerini de içine alır. Kısaca

bunlar teknik terimini, pratik hayattan, madde dünyasından zihin, düşünce, mantık dünyasına kadar uzatırlar.<sup>106</sup>

Teknik; toplumdan topluma ve aynı toplumda çağdan çağa değişiklikler gösterir. Bir faaliyette bulunma yöntemlerinin değişebilirliğinden bahsedilir.

Sonuç olarak insanların kullandıkları tekniklerde sosyal etmeninde fizik, biyolojik, psikolojik etmenler kadar işe karıştığını, daha doğrusu tekniklerin fizik, biopsişik sosyal öğelerle örülmüş birer bütün olduklarını ortaya koymaktadırlar.<sup>107</sup>

Çağımız mekanikleşme çağıdır. Kapitalizm onun tali mahsulüdür. Mekanikleşme, cemiyetlerde büyük değişmelere yol açmış, hayat tarzını değiştirmiş, düşünce tarzına, dünya görüşüne tesir etmiştir. Kadınlar evden fabrikaya ve daireye geçmiş, İş hayatına atılmıştır. Kendilerine yeni bir içtimai muhit doğmuş, sosyal statüleri değişmiştir. Bu hal aile müesseselerinde ailenin yapısında büyük değişiklikler yaratmıştır. Eski meslek ve zanaatlar sorunlu olarak silinmiş ve daha yüksek bir ihtisaslaşma meydana gelmiş sınıf, bünye ve ölçüleri değişmiş, şehir hayatının köy hayatı üzerindeki tesiri artmıştır. Makinalaşmanın

---

<sup>106</sup> KÖSEMİHAL, N.Şazi; Sosyoloji Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989, s.238

<sup>107</sup> KÖSEMİHAL, N.Şazi; a.g.e., s.239

ziraat ekonomisi üzerindeki tesiri, emek tasarrufu sağlamak ve verimi arttırmak olmuştur. Bunun sosyal neticeleri, köyde işsiz kalan nüfusun şehirlere göçmesi orada iş araması olmuştur. Ülkelerin dört bir yanını saran yollar içtimai ve kültürel farkları azaltmıştır. Modern sınınin hayati ihtiyaçlarının (petrol, kömür, madenler) karşılanması meselesi, devletlerarası ihtilaf ve savaflara yol açmıştır. Mekanikleşmenin yarattığı dev müesseseler arasında rekabet ve mücadele son haddine varmıştır.<sup>108</sup>

Teknolojinin ilerlemesi sonucunda cemiyetler daha fazla birbirlerine benziyorlar. Bu benzeşmede milli kültür olayı yerini evrensel kültüre bırakıyor. Bu benzerlikler sadece maddi alanda değil sosyal alanda da görülmektedir. Üretim tekniklerindeki benzerlikler insanların, duygu, düşünce, zevk, vb. unsurlarının da benzemesine yol açıyor.

Durkheim'de, teknolojinin gelişmesi, mekanikleşmenin artması ile bir arada yürüyen iş bölümü ve fonksiyon ihtisaslaşması, daha yüksek sosyal organizasyon, kanun ve hükümet kontrolü sisteminin gelişmesi, iktisadi ve siyasi iktidarda temerküz, kitleler için daha fazla boş zaman,

---

<sup>108</sup> ERÖZ, Mehmet; a.g.e., s.146

daha yüksek hayat standardı şeklinde bir izaha bağlanmakla yukardaki görüşleri paylaşmış olduğunu gösteriyordu.<sup>109</sup>

"Aşırı derecede ihtisaslaşma, merkezileşmeden uzaklaşma, boş zamanların çoğalması vb. gibi faktörlerle cemiyetlerde kitleleşme eğilimleri beliriyor, kendi başına bağımsız karar verebilme gücü azalan, duygusallıktan uzaklaşan, sevgisizleşen bir insan görünümü oluşuyor. Düşünen ve düşündüklerini pratiğe döken insan toplumda anlaşılmaz ve rağbet görmeyen bir duruma gelir. Hitabet sanatını kullanabilen demagoglar toplumda rağbet görür duruma gelirler.

Buhar makinasını icat edenler ve kullananlar, bu icadın, adetleri, inanışları, müesseseleri, siyasi sistemleri sarsarak büyük sosyal değişimleri hazırlayacağını düşünmemişlerdi. W.F.Ogburn, radyonun, sabah jimnastiğinden, milletlerarası kültür yayıncılığına kadar 150'ye yakın tesire sahip oluşundan bahseder. Görülüyor ki teknik buluş ve ilerlemelerin içtimai sahadaki yankıları büyüktür. T.Veblen gibi sosyoloğlar, bu faktöre, sosyal değişimin ana sebebi olarak bakarlar. Tekniğin hızla ilerlemesi, böyle düşünenlerin dayandıkları nokta oluyor. 1840-45 arasında ABD'de alınan ihtira beratı sayısı

---

<sup>109</sup> ERÖZ, Mehmet; a.g.e., s.147

2425 iken 1925-30 arasında 219.384'e ulaşmıştır. Bu büyük hamlenin sosyal bünye üzerindeki tesiri elbet büyük olacaktır. Ancak unutulmamalıdır ki, bu iktira beratlarının arkasında sosyo-kültürel unsurlar gizlidir. Cemiyetlerin yapı ve seviyeleri, kültür durumları, icat ve buluşlara, teknolojik ilerlemelere ön ayak olmakta, hız vermektedir.

Bunlarla beraber, teknolojik faktörlerin tayin edici tek faktör olduğunu söyleyebilmek de mümkün değildir. Her yerde karşılıklı tesir görür. İnsan akli hem tesir altında kalır hem de tesir eder. Muhitle hayat, insanla sosyal mirası arasında son derece girift bir münasebet vardır. İnsanın iç nüvuti sanatı ve tekniği kadar, inançları, arzuları, korkuları, emelleri tarafından da kurulur.<sup>110</sup>

#### 4.6. İŞÇİ VE İŞ YABANCILAŞMASI

Sanayide kişi, atomsal ezgiye ayak uyduran verimli bir atom olup çıkar. Yerin tam burası, şöyle oturacaksın kolları Y yarıçaplı bir çemberde X inçlik bir hareket yapacak ve bu hareketlerin süresi t dakika olacak...<sup>111</sup>

Planlamacılar, küçük-hareket uzmanları, teknik yöneticiler, işçiyi düşünme, özerk bir biçimde hareket etme hakkından yoksun bıraktıkça, yapılan bir eylem olup

<sup>110</sup> ERÖZ, Mehmet; a.g.e., s.147

<sup>111</sup> FROMM, Erich; a.g.e., s.139

çıkıyor. Yaşam yadsınıyor; denetleme gereksinmesi, yaratıcılık, merak duygusu, bağımsız düşünebilme yeteneği engelleniyor; kaçınılmaz sonuç, işçinin ya bundan kaçması ya da buna karşı direnişe geçmesi. uyşukluk ya da yıkıcılıktır; Ruhsal gerilemedir.<sup>112</sup>

Yöneticide, yaptığı işte yabancılaşma içindedir. Yöneticilerin parçaları değilde bütün yönettiği doğrudur; oysa somut ve yararlı olarak görülmesi gereken ürününden o da yabancılaşmış durumdadır.<sup>113</sup>

İşçi gibi, herkes gibi yönetici de insan yanı olmayan şeylerle uğraşır; Birbirleriyle yarışan dev kuruluşlarla, devleşmiş ulusal pazarlarla ve dünya pazarıyla; kandırılması, kullanılması gereken dev tüketici kitlesiyle, dev sendikalarla ve dev gibi devletle. Bu devleri herbirinin sanki kendi başına bir yaşamı vardır. Yöneticinin yaptıklarını onlar kararlaştırırlar; İşçinin, yöneticinin görevlerinin eylemlerini onlar yönetir. Yönetici sorunu yabancılaşmış kültürde en önemli olgulardan birisini; bürokratlaşmayı ortaya çıkarır. Hem büyük işlerin, hem hükümetin yönetimi bürokratlarca yürütülür.

---

<sup>112</sup> FROMM, Erich; a.g.e., s.140

<sup>113</sup> EKİN, Nusret; Endüstri ilişkileri, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976, s.87

Bürokratlar nesnelere ve insanların yönetilmesinde uzmanlaşmış kişilerdir. Yönetilecek çarkın büyüklüğü ve bunun sonucundan doğan soyutlaştırmadan dolayı bürokratların insanlarla ilişkisi tam bir yabancılaşma içindedir.<sup>114</sup>

Marx "Bürokrat, dünyayla ilişkilerinde işinin nesnesi olmaktan öteye geçmeyen kişidir" diyerek bürokratin çok yönlü bir tanımını yapmıştır.<sup>115</sup>

Kuruluş sahibinin, anamalcının tutumu nedir? Bu gün esnaf, yüzyıl önceki öncüsüyle aynı durumda gibidir. Kendi küçük işinin sahibidir, yöneticisidir; tüm ticaret ya da sanayi etkinlikleriyle ilişki içindedir; yanında çalıştırdığı görevlilerle, işçilerle kişisel ilişkisi vardır. Oysa ekonomik ve toplumsal yönleriyle yabancılaşmış bir dünyada yaşadığından, bundanda öte büyük, yarışan işletmelerin devamlı baskısı altında olduğundan aynı işle uğraşan büyükbabası gibi özgür değildir.<sup>116</sup>

Sanayi öncesinde işin kalışı mevsimler ve havaya göre değişir. Sanayi devrimiyle de ustalık ve beceri yerine yerini basit bileşenlere bırakırken geçmişin zanaatkarı da

---

<sup>114</sup> FROMM, Erich; a.g.e., s.141

<sup>115</sup> MARX, Karl; 1844, Felsefe Yazıları, Payel, İstanbul, 1975 (Çev. Alaattin Bilg), b.112

<sup>116</sup> FROMM, Erich; a.g.e., s.142

iki yeni insan tipi önünde bozguna uğramıştır. İşin düzenlenmesi ve akışından sorumlu mühendis ve makina ile mühendisin arasında bir dişliden başka şey olmayan işçi. Dolayısıyla içinde yaşadığımız dünya, bu öğelerin bir araya gelmesiyle oluşan ve programlanmış bir dünya haline dönüşmüştür. Bu, malın üretimi ve dağıtımı için insan, madde ve pazarı bir araya getiren bir eşgüdüm dünyasıdır. Bunların sonunda da kişiyle rolü, işletmelerin görev tablosu ile örgüt şemaları arasında bir farklılaşma ortaya çıkar.<sup>117</sup>

19 yy.'da giderek daha çok iş fabrikaya aktarıldıkça Adam Smith'in iğne öyküsü devamlı büyüyen ölçülerde yenilenemiyordu. Sanayileşmeyi eleştirenler son derece uzmanlaşmış ve durmadan tekrar edilen işlerin, işçiyi insanlıktan uzaklaştığını belirtmektedirler.<sup>118</sup>

"Büyük işletme sahibinin "kendi" mülküne karşı tutumu nedir? Bu tutum neredeyse tam bir yabancılaştırma tutumudur. Sahipliği üzerindeki para miktarı devamlı değişip duran bir kağıt parçasıyla belirlenmiştir; Kuruluşa karşı hiç bir sorumluluğu, onunla hiç bir somut ilişkisi yoktur. Bu yabancılaştırma tutumu, Berle ve Means'in hisse sahibinin

<sup>117</sup> ÖZTÜRK, Ertuğrul; a.g.e., s.90

<sup>118</sup> TOFFLER, Alvin; a.g.e., s.79

kuruluşa karşı takındığı tutum için verdikleri aşağıdaki tanımda açıkça dile getirilmiştir;

1. Sahiplik tutumu, etkin temsilcilikten edilgen temsilciliğe dönüşmüştür.

2. Önceleri, sahiplikle birlikte varolan manevi değerlerde ortadan kalkmıştır.

3. Bireyin zenginliğinin değeri artık, yavaş yavaş, bütünüyle kendisinin, kendi çabalarının dışındaki güçlere bağlı olmaya başlıyor.

4. Bireyin zenginliğinin değeri, sürekli inip çıkmakla kalmıyor, bir de sürekli değer-biçme sürecinden geçiriliyor.

5. Bireysel zenginlik, örgütlü pazarlar yoluyla son derece değiştirilebilir bir duruma gelmiştir.

6. Zenginlik, sahibi tarafından doğrudan kullanılacak biçimini gittikçe daha çok yitirmektedir...

7. Son olarak da, ortaklık dizge inden de sınıai servet, "sahibinin" elinde salt bir sahiplik simgesi olarak kalır; Oysa bu arada geçmişte sahipliğin bütünleyici parçası olan güç, sorumluluk ve mal, denetimi ellerinde tutan ayrı bir gruba devredilmektedir."<sup>119</sup>

---

<sup>119</sup> FROMM, Erich; a.g..e. s.142,143,144

"Tüketim" sürecinde üretim süreci ölçüsünde yabancılaşmıştır. Herşeyden önce nesnelere para ile alınıyor; almışızdır ve bunu doğal sayarız. Gerçekten bu, nesnelere elde etmenin çok garip bir yoludur. Para emeği ve çabayı çok soyut bir biçimde gösterir; bu emek ya da çaba her zaman benim emeğim, benim çabam olmayabilir; Çünkü parayı mirasla, dolandırıcılıkla, şans oyunu, ya da başka yollarla elde etmiş olabilirim... Oysa harcanırken para, emeğin soyut bir biçimine dönüşür, böylece herhangi bir şeyle değiştirilebilir olur.<sup>120</sup>

Elde etme ve tüketme sürecinde paranın yabancılaştırıcı etkisini Marx şu sözcüklerle anlatılmıştır.

"Para... gerçekte insanca ve doğal olan güçleri salt soyut fikirlere, bu yüzden kötülüklere dönüştürür; öte yandan gerçek kötülükleri ve düşleri, yalnızca bireyin imgeleminde yaşayan güçleri de gerçek güçlere dönüştürür... Dürüstlüğü, kötülüğe, kötülüğü erdeme, köleyi efendiye, efendiyi köleye, bilgisizliği akıllılığa, akıllılığı bilgisizliğe dönüştürür... Kendisine yüreklilik satın alabilen kişi, korkak bile olsa, yürekli olup çıkar. İnsanı insan olarak onun dünyayla ilişkisini de insanca bir ilişki

<sup>120</sup> FROMM, Erich; a.g.e., s.145

olarak düşünün; o zaman sevgiye karşı sevgi, güvene karşı güven vb. bulursunuz. Sanatın tadına varmak istiyorsanız, sanattan anlayacak biçimde eğitilmiş olmanız gerekir; başkalarını etkilemek istiyorsanız, onların üstünde gerçekten canlılık aşılایıcı, sürükleyip götürücü bir etki yapabilmelisiniz. İnsanlarla, doğayla aranızdaki ilişkilerden herbiri, isteminizle saptadığınız amaca uygunluk gerçek, bireysel yaşamınızın belli bir dışa vurumu olmalıdır. Sevgi uyandırmadan seviyorsanız, başka deyişle sevdiğiniz o durumuyla sevgi yaratamıyorsa, seven bir insan olarak canlılığınızın dışa varmasıyla kendinizi sevilen bir insan yapamıyorsanız, sevginiz güçsüzdür, bir talihsizliktir."<sup>121</sup>

Tüketim, yapay olarak yaratılmış kuruntuların doyurulması, somut, gerçek benliğimizden yabancılaşmış bir kuruntu göstergesidir.<sup>122</sup>

#### 4.7. İNSANIN KENDİ KENDİNE YABANCILAŞMASI VE TOPLUMSAL BOYUTU (Akıl Sağlığı)

Türk toplumunun geçirmekte olduğu hızlı değişim sonucu ortaya çıkan kimlik bunalımına karşı yakın geçmişte en sık başvurulan çözüm yolu "kimlik geçişmesi" olmuştur. Bu olgu

<sup>121</sup> MARX, Karl; a.g.e., s.125-126

<sup>122</sup> FROMM, Erich; a.g.e., s.148

spesifik olarak, politize olma biçiminde ortaya çıkmış ve kişisel varsayımlar sistemlerini geliştirmekte güçlük çeken kişiler politik öğretilerde kimlik bulmaya çalışmışlardır. Bu kimliği gelişmiş bir insanın politik bir inancı benimsemesi ve savunmasından farklı bir olgudur. Geçici bir süre için benliğin dağılmasına karşı bireyleri koruyabilen kimlik geçişi, giderek yukarıda sözü edilen tutucu ve tepkici örüntülere politik nitelik kazandırmış ve toylumun kazandığı dinamik gücün bir bölümü de kendine karşı yıkıcı bir yöne doğrulmuştur. Ne var ki, bireyler gibi toplumlarında kendini bulma yolunda karşıt kutuplar arasında bocalamalarını, daha yapıcı ve daha yaratıcı bir güce ulaşma yolunda çekilen doğal sancılar olarak kabul etmek gerekir. Psikolojik tedavide de başlangıçta edilgin ve boynu bükük olan kişi, bir süre sonra dinamizm kazanmaya başladığında, önceleri bu gücüyle ne yapacağını bilemediğinden çevresindekileri şaşırtıcı oranda bazı davranışlar gösterir, ama daha sonra kendi kişiliğine uygun ve yapıcı davranışları kendi seçimiyle benimseyerek etkin bir insan durumuna gelir.<sup>123</sup>

İnsan organizmasının günümüz toplumlarının çığırından çıkmış hızına dayanıklı olup olmadığını bilim adamları

---

<sup>123</sup> GENÇTAN, Engin; İnsan Olmak, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.23-24

tarafından araştırılmış ve çoğu, insanın yenilikleri benimseme yeteneğinin sınırlı olduğu sonucuna varmışlardır. İnsanın, hızlı değişikliklere uyum gösterebilse de, bu değişiklikleri gerçekten özümseyebilmesi için, yeni olaylarla geçmiş arasında bir ilişki kurabilmesi, yaşamının denetimini elinde tutabilmesi ve nereden gelip nereye gittiğinin durum değerlendirmesini yapabilmesi gerekmektedir. Oysa çağımızda insanın bunu gerçekleştirmesi gittikçe güçleşmektedir.<sup>124</sup>

Günümüzde aşırı farklılaşmanın meydana getirdiği iş bölümü ve uzmanlaşma kişinin kendi yarattığı ürüne yabancılaşmasını doğurur, bu da insanın kendi kendine yabancılaşması demektir. Bu gün insan emek harcayarak yaptığı malın sadece bir parçasını görmektedir. Örneğin otomobil fabrikasında çalışan bir kişi otomobilin sadece ufak bir parçasını yapmaktadır ve sürekli olarak aynı işi yapan bireyin iş hayatı monotonlaşmakta ve kendi emeğine yabancılaşmaktadır. Bunun sonucunda da bunalımlı bir toplum ortaya çıkmaktadır. Bir şeylerden bağımsızlaşarak özgürleşmeye çalışmakla özgür olmak birbirinden farklı olgulardır. İnsan doğaya olan bağımlılığından kurtulabilmek için diğer insanlarla bir araya gelerek teknolojiyi

geliştirmiş, ancak bu kez de onun tutsağı olup olmadığı sorusu ortaya çıkmıştır. Son seksen yıl süresindeki bilimsel, teknolojik ve toplumsal gelişmeler tüm insanlık tarihi boyunca gerçekleştirilmiş olan aşamaları çoktan geçmiş durumdadır. Bu gelişmeler yakın zamanlara kadar insanlığa yararlı bir olgu olarak algılanırken, günümüzde öylesi bir hız kazanmıştır ki, insanlığa sağladığı yararları gölgeleyecek ölçüde bazı sorunları da beraberinde getirmiştir.<sup>125</sup>

Günümüzde insanın teknolojiye esir olması onun robotlaşmasına neden olmuştur. İnsan teknolojik yeniliklerden, kolaylıklardan yararlanırken bir taraftan da kendi özbenliğini yitirmiştir. Aynı zamanda doğada teknolojiye esir düşmüştür. Teknolojinin insana sağladığı kolaylıklar kadarda zararları olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

---

<sup>125</sup> GENÇTAN, Engin; a.g.e., s.17

## SONUÇ

Tarihi süreç içerisinde ortaya çıkan büyük değişiklikler hayatın her sahasında kendini hissettirmiştir. Toplumda bazen iyi neticeler doğurduğu gibi bazen de kötü neticeler doğurabilmektedir.

Anomi; Kültürel amaçlar ve bu amaçlara ulaşmayı sağlayacak kurumsal amaçlar arasındaki kopukluğun bir sonucudur. Anomi toplumda suç diye adlandırılan davranışlar şeklinde kendini gösterir. Mesela; yeni bir spor araba ve yeni giysiler almak için silah kaçakçılığı yapan alt sınıftan genç bir insan veya illegal meslekler aracılığı ile lüks yaşamın bir parçası olabileceğini öğrenen üniversite mezunu genç bir kızın telekızlık yapması hep uyumsuzluk örnekleridir. Bu amaçlara giden "araçlar" suç yada anamik davranış olarak görülür.

Kötü olarak nitelendirilen hususlardan birisini de sosyal hastalıklar temsil etmektedir. Sosyal hastalıklar ferdin hayatına çok derinden nüfuz eden bir niteliğe sahip olmakta ve ferdin çevresini algılayış tarzına, dünyaya, olaylara ve diğer insanlara karşı bakış açısına, tavır alışına tesir etmektedir. Bu olumsuz tesirlerle toplumun

fonksiyonel işleyişi engellenmekte ve sosyal bütünleşme kanallarında tıkanıklık meydana gelmektedir. Yani yabancılaşma ortaya çıkmaktadır.

Yabancılaşma özellikle "yeni sol" literatür'ün anahtar kavramlarından birisi durumundadır. Yabancılaşma kavramına bu günkü anlamını kazandıran Hegel'dir. İlk önceleri "puta tapma" şeklinde ortaya çıkan yabancılaşma Hegel'le birlikte günümüzdeki anlamını kazanmıştır.

Günümüzde insanın kendi emeğine karşı yabancılaşması söz konusudur. İnsan, çalıştığı işten veya ürettiği hizmetten mutluluk duymamaktadır. Bu durumda bir insan kendini yalnızlaşmış olarak hissetmektedir. Çünkü gelişen teknoloji ve uzmanlaşma ile birlikte ürettiği malı yada hizmeti bir bütün olarak görmemesine ve bunun doğal sonucu yabancılaşma ve mutsuz olma hadisesinin yaşanması durumu ortaya çıkmaktadır.

Seri üretim sosyal yapının diğer unsurlarına da tesir etmiştir. Kaliteden ziyade sayı önemli olduğundan, eğitim kurumunun işleyişine varıncaya dek bu tesiri görmek mümkündür. Nitelikli eleman yetiştirmekten ziyade çok sayıda elemanı piyasaya sürecektir bir yetiştirme tarzının ortaya çıktığını görmekteyiz. Bilindiği üzere olaylara ve insanlara bakış açısı üretime katkıda bulunabilme gücüne

göre bir değişme sergilemektedir. Bu yüzden de üretken olan değerlidir anlayışı önem kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu da üretimin artışı ve kar olmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak ta herşeye meta gibi bakma anlayışı belirleme başlamıştır.

Standartlaşma eğilimi de kitleleşme sonucunda ortaya çıkan sosyal yapı üzerinde benzeşme türünden bir yabancılaşmayı ortaya çıkarmıştır. İrade alanından, iş hayatına, müzik dinlemelere, giyiniş tarzına, alışkanlıklara kadar tektip özelliklere sahip olmaya fertler adeta zorlanmaktadır.

Aşırı derecede farklılaşmanın yani işbölümünün ve teknolojinin gelişmesiyle artık üretim ve tüketimin niteliği dahi değişmiştir. Üretim için artık ne eskisi kadar insan emeği, ne de insan gücü kullanılmamaktadır. Makinalaşma neticesinde toplumda sanayi alanında büyük değişiklikler yaşanmaktadır. Teknolojik yenilikler önünde hiç bir engel tanımamaktadır.

Teknoloji yabancılaşmanın daha da artmasına, insanın kendi emeğine yabancılaşmasına, toplumdaki soyutlanmalara, görüş ayrılıklarının büyük boyutlara ulaşmasına vb. gibi toplumda istenmeyen sonuçların ortaya çıkmasında etkili

olmuştur. Fakat biz burada teknolojinin gelişmesine karşı bir fikir beyanında bulunmak istemiyoruz.

Netice itibari ile şunu belirtebiliriz ki; Toplumda sosyal yapı bir bütün olarak ele alınarak ferдин idrakler aleminde mevcut olan bilgileri cemiyetin ideallerine yaklaştırılmalıdır. Sosyal yapı unsurlarının birbirleriyle ve gruplarla olan ilişkileri bütünlük çerçevesinde ele alınmadığı zaman sosyal problemlerin çözümlere varacak boyuta ulaşmasına sebep olacağı düşünülmelidir. Bu yüzden de görüş ayrılıklarının büyük boyutlara ulaşmasının önüne geçilmelidir.

## BİBLİYOGRAFYA

1. ALKAN, Türker ; **Siyasal Ahlak ve Ahlaksızlık,**  
Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1993
2. BALCI, Ersin ; **İlerlemenin Öteki Yüzü, Ağaç**  
Yayıncılık, İstanbul 1992
3. BOSTANCI, Naci ; **Kültür ve Değişme, Hamle**  
Yayıncılık, İstanbul, 1991
4. ÇAM, Esat ; **Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul**  
Üniversitesi Yayınları, İstanbul,  
1988
5. DOĞAN, İsmail ; **Sosyoloji, Sistem Yayıncılık,**  
Ankara, 1995
6. DOLLOT, Louis ; (Çeviren Mehmet Çelik)  
**Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür,**  
İletişim Yayınları, İstanbul, 1991
7. EKİN, Nusret ; **Endüstri ilişkileri, İstanbul**  
Üniversitesi, İktisat Fakültesi  
Yayınları, İstanbul, 1976
8. ERKAL, Mustafa ; **Sosyoloji (Toplum Bilim),**  
İstanbul, 1983

9. ERKAL, Mustafa ; Sosyal Meselelerimiz ve Sosyal Değişme, Mayaş Yayınları, Ankara, 1984
10. ERÖZ, Mehmet ; İktisat Sosyolojisine Başlangıç, Fizik Kitabevi, İstanbul, 1982
11. ESİN, Pars ; İşbölümü, Yabancılaşma ve Sosyal Politika, Payel Yayınları, İstanbul, 1986
12. FROMM, Eric ; (Çevirenler; Y.Salman ve Z.Tanrısever) Sağlıklı Toplum, 2.Basım, Payel Yayınları, İstanbul, 1990
13. GENÇTAN, Macit ; İnsan Olmak, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985
14. GÖKBERK, Macit ; Felsefe Tarihi; Remzi Kitabevi, İstanbul, 1985
15. GÖRDOĞAN, Ersin; Teknolojinin Ötesi, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991
16. HAROLD L.Wilesk; Charles N.Lebeauö; (Çev. Esin AYDAR), Endüstriyel Toplum ve Sosyal Refah, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1969

17. JOZEPH Lajugre ; (Çev. Nihal ÖNAL) **Ekonomik Sistemler**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1974
18. KAZGAN, Gülten ; **İktisadi Düşünce**; Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980
19. KIZILTAN, Güven, Savaş; **Çağımızda Yabancılaşma Sorunu**, Mefis Yayınları, İstanbul, 1986
20. KONGAR, Emre ; **Toplumsal Değişme "Türkiye Gerçeği"**, İstanbul, 1991
21. KÖSEMİHAL, N.Şazi; **Sosyoloji Tarihi**; Remzi kitabevi, İstanbul, 1989
22. LİSPET, Martin, Seymur; (Çev. Mete Tuncay) **Siyasal İnsan**, Teori Yayınları, Ankara, 1986
23. MARX, Karl ; (Çeviren Alaattin Bilgi) **1844 Felsefe Yazıları**, Payel, İstanbul, 1975
24. ÖZKÖK, Ertugrul; **İletişim Kurumları Açısından Kitlelerin Çözülüşü**, Tan Yayınları, Ankara, 1985
25. NİRÜN, Nihat ; **Sosyoloji**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988

26. SAYIN, Önal ; Andrephilip, Historie Des Faits  
economifues Et sociaux, Aubler-  
Montaiğne, Paris, 1963
27. SELİK, Mehmet ; 100 Soruda İktisadi Doktrinler  
Tarihi, İstanbul, Gerçek Yayınevi,  
1980
28. SEZAL, İhsan ; Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar,  
Ağaç Yayıncılık, 1991
29. TOFFLER, Alvin ; (Çev: Ali Seden) Üçüncü Dalğa,  
Payel, İstanbul, 1981
30. TOLAN, Barlas ; Çağdaş Toplum Bunalımı Anomi ve  
Yabancılaşma, A.İ.T.İ.A.  
Yayınları, Ankara, 1981
31. TOLAN, Barlas ; Toplum Bilimine Giriş, Ankara,  
1985
32. TURAN, İlter ; Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış  
Der Yayınları, 3.Basım, İstanbul,  
1986
33. TÜRK AİLE YAPISI; VI Beş Yıllık Kalkınma Plyanı,  
Ö.İ.K. Raporu, D.P.T., Ankara,  
1989

TEZLER

1. KORKMAZ, Abdullah; Şehirleşme ve Suç (Malatya Örneği)  
Yayınlanmamış Doktora Tezi,  
İstanbul, 1988
2. ÖZKUL, Metin ; Sanayileşmeyi Etkileyen Sosyal  
Faktörler ve Malatya Örneği,  
Yayınlanmamış Doktora Tezi
3. SAYIN, Önal ; Ekonomi Sosyolojisi Ders Notları,
4. TATAR, Taner ; 1995-1996 Siyaset Sosyolojisi Ders  
Notları